[illegible]

ब्वनासःया ब्वः ४

कमलप्रकाश मल्ल

च्वसापासा मीन्यादँ बुन्हिया लसताय्

नेपाल भाषाया ध्वाना सफूया धलः

(Bibliography of Nepal Bhasha)

ने. सं. १०२०—१०८७

कमलप्रकाश मल्ल

ने. सं. १०९९ स कमिला पुन्हि

न्हापी : द्वःछिगू

मू : ६।– (खुतका)

पिकाक : लय्ता दबू, केल त्वाः, ये॑

थाकू : संगम प्रेस, केल भंसाःछेँ

देछा

व्यंग: थांया कालय् हे नेपाल भाषाया बिहांचुलि (पुनरजागरण) च्वये धुंकूसां नेपाल भाषाया आधुनिक काल१ च्वसापासाया जन्मं निसें न्हयज्यात। पायछि थ्वया नीन्यादँ लिपा धाये च्वसापासाया नीन्यादँ बुन्हिया लसताय् 'लय्ता दबू' या जन्म केल त्वालय् जुल। जन्म हे जुसेंलि पला: मं छीहे माल। अकि च्वसापासाया नीन्यादँ क्वयंगु बुसादँ-यात भिंतुसें ने. स. १०६६ स त:जिक नेपाल भाषा संगीत सम्मेलन न्यायेका: लय्ता भ्वय् हुना। ने. सं. १०६५ यंलागा: २ कुन्हु १०८ दँ बुन्हि कथं महाकवि सिद्धिदास बुन्हि२ हनेगु व वहनी दीपावलि

---

१. भाषा साहित्य व संस्कृतिया कदर लिसें जनसाधारणया दथुइ व्यापक प्रचार व प्रसार जूगु ल्याखं।– ने. सं १०६५ स पिदंगु च्वसापासा नीन्यादँ बुसादँ' या पत्रौ स्वयादिसँ।

२. गुगुं स्कूलया ह:लय् व सुं साहुया बैठकय् जक कुना च्वंगु सिद्धिदास बुन्हियात ९७ दँ निसें दँय् दँसं जनताया दथुइ न्यायेका क्यना वंगु 'सिद्धिदास बुंदि खल:, जनबाहा:' हे लय्ता दबूया न्हायायागु रूप ख:। गुगु खलकं महाकवि सिद्धिदासयात न्हयब्वया: नसंचा हुलेगु ज्या दक्के न्हापांया पला: कथं जुल। अले महाकवि सिद्धिदासया कृति 'सम्बाद' सफू पिथनेगु ज्या जुल।

(मत च्याके) जुल। ने. सं १०९६ तक्कलां गद्यगुरु निष्ठानन्द, महाकवि सिद्धिदास, कविबर योगवीरसिंह, मास्टर जगत सुन्दर व धर्मादित्य धर्माचार्यपिनिगु मंका: दिवस बुन्हि हना: तच्छलागा: १ व २ निन्हु यंकं प्राचीन नेपाल भाषा साहित्यकारपिनिगु किपा व कृति ब्वज्या ऐतिहासिक रूपय् जुल। ने.सं. १०९५ दँ निसें १०९७ दँ स्वदँ यंकं धार्मिक व सांस्कृतिक मान्यता कथं 'नवरथ मेला' न्यायेकल।

नेपा:या पीडित जनताया मुक्ति जूगु न्हि, म्हपुजा अले नेपाल राष्ट्रया गौरबतां छायेपा नेपाल संवत् हिलिगु न्हूदँ हनेगु मंका: ग्वसालय् सु स्वया:म्हो जुइक लय्ता दबुलि ग्वाहालि यायेगु व ब्वति कायेगु ज्या मजू। ल्यू ने.सं. १०९६ दँया न्हूदँ वयंगु लसताय् नेपा:या ब्याक्क जनता व विश्वया मनूतय्त न्हूदँया भिंतुनां लसकुस यासें तत:जा:गु ब्वाकां नेपा: संस्कृतिया प्रतिनिधित्व जुइकथंया न्हापांगु पला: ख: धायेगुलिइ निष्वा: म्हुतु जुइ मखुजुइ। थुगुसी ने.सं. १०९९ दँ वयंगु न्हू दँ लसताय् न ऐतिहासिक, धार्मिक व सांस्कृतिक भावनायात पाचिना: केलत्वा:या दुवातय् कलापूर्णगु पैगोदा शैलीइ दबू दयेका: दथुइ रंजना आखलं 'न्हूदँया भिन्तुना' च्वयात:गु तग्व:गु माने चा:हुइका भव्य रूपं यक्खायेगु ज्या जुल। थ्वया ल्यू न्हिनय् स्वींनिग: मोटर साइकलं न्हूदँया नारा च्वयात:गु प्लेकार्ड ब्वया: यल दे: व येँदेय् मोटर साइकल राय्‌ली चा:हुला: भिंतुना देछायेगु ज्या जुल। लय्ता दबूया थ्व न्हू ग्वसा:यात लसकुस यासें चाकला: दबू छेत्रपाटीया जनतां सगं देछात। लिसें कुसुमबिया लाछि भवा:बाहालय् सिन्दूर जात्रा यात। गुगु सगंया मू व सिन्ह:या उं शोषित नेपाल भाषा, थ्वया साहित्य व संस्कृति न्ह्याकेगु ल्याखय् लय्ता दबूयागु न्ह्याबलें थिना च्वनी।

थुकथं बांला:गु बस्तु, गुण व ज्याया मूल्याङ्कन न्ह्यागुयां बांलाक हे जुइमा। छाय्‌धा:सां राष्ट्र दुने च्वंगु व नेपा: दे:लिसें स्वापू त्वा:मदयेक ऐतिहासिक महत्व दया च्वंगु गुण राष्ट्रिय सम्पत्ति ख:।

थजा:गु बस्तुया अवमूल्यन जुइगु राष्ट्रिय अवमूल्यन ख:, राष्ट्रिय दुरुपयोग ख:। नेपा:या इतिहासय् प्रजातन्त्रलिसे लिसनं स्वाना च्वंगु नेपाल भाषा अले थ्वया संस्कृति व इतिहास थौंया प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाया मिखाय् अवहेलनाया जालि भुनाच्वंगु दु। अथे हे ने.सं. १५३ स नेपाल भाषां च्वयात:गु गणित सफू१ राष्ट्रिय पुस्तकालयं तनावंगु दु। च्वसापासा थज्या:गु पुलांगु नेपाल भाषाया हस्त लिखित सफू मुंका: संरक्षण यायेगु ज्यायात (साहित्य देग: दनिगु खसा: ?) तकं सरकारं मह्रो मित्रां स्वया: यातना बिल। राष्ट्रिय स्वा:पा: पुयात:पि विध्वंसकारी महिता:तसें सरकारया कुदृष्टिया सुलच्वनय् पावर तयाबिल। थुकथं चायेकं बा मचायेकं नेपाल भाषा साहित्यिक संस्थाया न्हापांम्ह न्हयजुवा (नेगा.गालय् ?) च्वसापासायात विदेशी विद्वान सिग्फ्रेद लिनहार्डजुं नेपाल भाषा परिषदयात ल: ल्हानात:गु Newari Giti Manjari था:गु थ:गु सफूया भूमिकाय् नेपाल भाषा विकास यायेगु पला:या मुल्याङ्कनय् Ever since the middle of this century the Nepal Bhasha Parishad, which deserves high praise for many literary activities, has been bringing out all kinds of reading matter and enthusiasm for the mother tongue, so recently regained, naturally, led to the foundation of other, though much less prominent associ ation such as the cvasapasa. थका: च्वया दिइगुलि पक्षपात व अवमूल्यन जूवंगु दु।२ तर थ:पिसं यानागु ज्याया मूल्याङ्कन थम्हं

---

१. डा. कमल प्रकाश मल्ल- भीगु भाय् गुलिपुलां- नेपाल भाषा पत्रिका तपं पौ - १०६१।

२. च्वसापाया धापू। न्यने दु च्वसापासां थ्व गीतीमञ्जरीया च्वमिभाजु डा. लीनहार्डयात दुंगु सचेयानादिइत इनाप पौ छ्वये धुंकुगु दु। तर छुं लिस: मव:गु जुया च्वन।

यायेगु हिसि दु थें जिमिसं मता: । अकिं नेपाल भाषाया ध्वाना सफूया धल: सफूया गुकथं मूल्याङ्कन यायेमा व ध्वमिपिसं याइ । जिमिसं थ्व सफूयात ब:चाधंसा नेपाल भाषा इतिहासया ऐतिहासिक मूल सार तत्व ख: धका: जक धयाच्वना । अले भाषा साहित्य, संस्कृति, धार्मिक व मेमेगु बांबांला:गु नस्वा: थनात:गु नेपाल भाषाया ध्वाना सफूया वंशावलि मुल्याङ्कन यायेगु डा. कमल प्रकाश मल्लजुया ज्याय् जिमिसं गजू छुना बिया । वय्कलं मुनादीगु जात: स्वरूप ''नेपाल भाषाया सफूया धल:'' (Bibliography of Nepal Bhasha) सफू पिथना: 'च्वसापासा नीन्यादँ बुसादँया लसताय् च्वसापासाया नीन्यागू सफू पिकायेगु ग्वसा:यात द्यछायेगु क्व:छिना ।

छपा ल्हातं लापा थाये मज्यू, छका निं जा बुइ मखुगु जन भावनायात तिब: जुइ कथं जिमित डा. कमल प्रकाश मल्लजुं गुगु 'धल:सफू' ल:ल्हाना दिया: ह:पा बिया दिल, थ्व ह:पायात हाइँस्ते याना: या: न्यायेकेगु नेवा:तय् पुच: संस्कृति स्वरूप 'लय्ता दबू' या दुज: व सल्लाहकारपिनिगु धल: च्वक्व: नं न्ह्यब्वये बह:जू । गुगि लय्ता दबूया छाय्‌पा ख: ।

१.	भाजु तारा वीरसिंह कसा	—	नाथो
२.	'' कमल रत्न कसा:	—	न्वकुनायो
३.	'' प्रकाशवीरसिंह कसा:	—	,,
४.	'' शरदवीरसिंह कसा:	—	छ्यान्जे
५.	'' गुणकाजी शाक्य	—	न्वकु छ्यान्जे
६.	'' मेवाकाजी कसा:	—	दां भरि
७.	'' स्वयम्भू रत्न गुभाजु	—	दुज
८.	'' लक्ष्मी रत्न कसा:	—	''
९.	'' सुरेन्द्रवीरसिंह कसा:	—	,,
१०.	'' यादवलाल कर्माचार्य	—	,,

११. भाजु दयामान कसाः — दुज
१२. " गौरीप्रसाद श्रेष्ठ — "
१३. " इश्वरदेव कसाः — "
१४. " राजेन्द्र चित्रकार — "
१५. " मिठाइकाजी कसाः — "
१६. " नेपालमान श्रेष्ठ — "
१७. " राजबहादुर कसाः — "
१८. " रामकृष्ण तूफान — "

सल्लाहकार समितिया दुजः

१. भाजु प्रेमबहादुर कसाः
२. " माधवलाल कर्माचार्य
३. " दयावीरसिंह कसाः
४. " पद्मरत्न तुलाधर
५. " मंगलप्रसाद स्यस्यः
६. " पुरुषरत्न बज्राचार्य
७. " राजा शाक्य
८. " बुद्धिवीरसिंह कसाः
९. " चैत्यरत्न कसाः
१०. " मणिरत्न कसाः
११. " त्रिरत्नवीरसिंह कसाः

लिस्सें नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य संस्कृति ब्वलंका न्ह्याः वनेगु आज्ञुइ पं।लतय्त थ्वात्तुमत्त थ्वानाः थ्येनेमा धकाः च्वसापासा-यात भितुसें थ्व बहचा धंगु देछा लःल्हाना च्वना। च्वसापासायात भितुना।

देछाछां हे हानं छथव: डा. कमल प्रकाश मल्लजुयात लय्लय् तातां मुवाः बिब्युं संगम प्रेसया थुवाः, लय्ता दबूया सल्लाहकार मणिरत्न

कसा: भाजुं हवा:नुग:जुया: थ्व सफूया लागी मक्को ग्वाहालि स्वरूप मेहनत व सहुलियत माना दीगुली धन्यवाद नक बियां मचा: थें लम्ता दबूगात महशूस जूगु दु। थ्वले थ्व सफूया प्रुफ स्वयेत म्वा:हे थाकु चाया मधूम्ह भाजु भूषणप्रसादयात नं जिमि लुमं।

लय्ता दबू,

१०९६ सकिमिला पुन्हि केलख्या: यें।

भूमिका

नागरी लिपि व खँल्हाबल्हाया भासं थानासफू

नेपाल भाषाय् थासा आखलं दकलय् न्हापां ने. सं. १०२१ स पं० निष्ठानन्द बज्राचार्यजुं नागरी लिपि छ्यला: *अष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिताया* नीछ्पु सिल: नेपाल भाषां हीका: *प्रज्ञापारमिता देवीया एकविंशति श्लोकया भाषासंहित* पिकया बिज्यात । थ्व सफू पिदँसेंलि नेपाल भाषा व साहित्यय् हिउपा: वल धइगु सकसिनं चा: । अथे जूसां, नागरी लिपि नेपाल भाषा ब्वने अ:पु मजू, च्वय् भन् थाकु धइगु स:स्यूपि मनू:तय्गु धापू दु । नेपाल भाषा व नागरी लिपि आपालं पा: धइगु स्यनेदु । थ्व खँय् छु तथ्य दु स्वय्गु आवश्यक । नेपाल भाषा लिपिबद्ध यायत आपालं लिपि छ्यलात:गु दु । विशेषकथं उत्तर मल्ल कालय् नेपाल लिपि छ्यलात:गु खनेदु । नागरी लिपि थेंतु नेपाल लिपि नं Syllabic लिपि ख:, रोमन थें Alphabetic मखु । फुक्कय्सं आख:या संख्या – माआख:, बाआख: व माआख:या चि (diacritics) नं उलिहे दु । भुजिमोल, रञ्जना व नेपाल लिपि कुटिला आखलं याने इस्वीया खुगूगु सदींनिसें छ्यलात:गु उत्तर लिच्छवी लिपि पिदंगु ख: । अले कुटिला आख: इस्वीया प्यंगूगु सदींनिसें छ्यलात:गु पूर्व लिच्छवी बाय् गुप्त लिपि पिदंगु ख: ।

थ्व फुक्क लिपी diacritic या चि उलिहे दु; थ्व फुक्क लिपि नागरी थेंतु Syllabic ख: ।

नेपालय् प्रचलित फुक्क लिपि मध्यय् दकलय् आपा: ल्हातं च्वयात:गु पुलांगु सफू च्वयात:गु नेपाल लिपि ख: । अयनं नेवा: भाय् लिपिबद्ध याय्त भुजि म्वल, रञ्जना व नेपाल लिपि जक मखु नागरी लिपि नं छ्यलात:गु दु ।[१] संसारय् गुगुं नं भाय्या ध्वनिविधानयात छुं प्रचलित लिपि नं गथे नवाइगु ख: अथे च्वय्मफु । नेपाल भाषाया खँय् नेपाल लिपि थ्व याय्फइ धयागु छुं थाय् मदु । छाय्धा:सा थ्व लिपि नागरी स्वया: आख: ल्या: बाय् चि ल्याखय् छुं पा:गु मदु । उकिं नागरी लिपि नेपाल भाषा च्वय्गु यानाह:गुलिं थ्व भाय् ब्वने व च्वय् थाकुगु धइगु खँय् छुं तथ्य मदु । निष्ठानन्दजुं नागरी लिपियात छ्यला: थाकुथिं सफू पिकयादीगु व्यावहारिकतां प्रेरित व भाषाया प्रचार व प्रसारया दृष्टिकोणं छगू न्ह्यलुवा: पला: ख: । लिपिया मोह् ज्वना: भाषायात बुलुहुं स्याना छ्वय्गु ला बाय् भाषाया प्रचार जूलिसे लिपियात नं ह्लानं छ्यला हय्गु ला ? थ्व न्ह्यस:या सामयिक व व्यावहारिक लिस: निष्ठानन्दजुं बियादीगु दु धइगु खँ खुइदँ न्हेय्दँ लिपा भाषाय् पुनर्जागरण लिसें लिपिया नं छुं छुं प्रयोगं क्यनाच्वंगु दु ।

नागरी छ्यलादीगु निष्ठानन्दजुया दूरदर्शी पला: ख:, क्रान्तिकारी मखु । भाषाया इतिहासय् वय्क.या क्रान्तिकारी पला: ख: – खँल्हाबल्हाया भाय्यात सफू च्वय्गु ज्याय् छ्यलेगु अले प्रचार व प्रसारया लागि व भासं सफू थाना: पिकाय्गु । ल्हाय्बलय् छगू कथं च्वय्बलय् मेगु कथं जुयावया-च्वंगु सच्छिदं मयाक दय् धुंका: नं भाय्या थ्व नितांजियात लिसं तय्गु

१ स्वयादिसँ— ह्लाय्न्स जोरमनसनया सम्पादनय् डेनमार्क सन १९३९ स पिदंगु *वत्तीसपुत्रिका कथा*

ज्या खः धकाः सुनानं यायृत मस्वः। खँल्हाबल्हाया भासं निष्ठानन्दजुया प्रज्ञापारमिताया *नीछ्पु सिलः* पिदंगु ने. सं. १०२९ स खः। वहे इँय् अब्राहम ग्रीयर्सन साहृवया सम्पादनय् स्टेन कोनोजुं पिकयादीगु The Linguistic Survey of India Vol. III, Part I पिदन। थ्व सर्भेक्षण प्रतिवेदनय् नेपाःया लाय्कुलि छ्वयाहःगु धकाः नेपाल भाषाया दसि कथं पौ २२४ स बियातःगु भाय् स्वयादिसँ—

> *छ्ह्म मनुष्यया काय् मचा निम्ह दस्यं चोन। चिकढिम्ह कायँ थम्रो बबायाके जिगू अँसभाग जित बिया दिस धाक भाल। धायतु नं बबाम्हं अँस भाग बिल। खच्छिधाचा दस्यंलि थम्रोगु दकों अँस भाग जोनाव परदेश ओनाओ मोजं चोनाओ थम्रोगु सम्पति दकों फुत। इत्यादि।*

गथे ल्हाय्गु खः अथेहे च्वय्गु यानाः थासा आखलं सफू पिकया दियाः निष्ठानन्दजुं भीगु भासय्, विशेष कथं गद्यय्, जीवन दान बियादिल। व्यावहारिक जीवनय् च्वय्गु व ब्वनेगु ज्याय् खय् भाय् छ्यलेमाःगु याना हसांनिसें नेपाल भासं न्हूगु कृति च्वय्गु सिबय् उप्वः बहाःबहिली पुलांगु सफू ल्ह्यय्गु ज्याय् जक सीमित जुल। व्यावहारिक ज्याय् खँल्हाबल्हाया भाय् जुयाः भाय् ह्लिावं वनेधुंकाः नं च्वय् ब्वनेगुली पुलांगु भाय् तुं ल्यनाच्वन। खँल्हाबल्हाय् खँग्वःया दथुइ व ल्यूने बाआखः तना वनेधुंकाः नं सफू ल्ह्वइपिसं 'धयाव', 'धासेच्वन', 'गलपत' च्वय्गु त्वःतूगु मखु। निष्ठानन्दजुं भाषाया प्रचार व प्रसारया लागि भाषाया व्यावहारिकताया तःधंगु भूमिका खंकादिल। नागरी लिपियात थः नालाः खँल्हाबल्हाया भासं थाकुथि सफू पिकया दियाः थौंया इलय् भाषाया जीवनहे थ्वया प्रचार व प्रसार, थ्वया व्यवहारय् प्रयोग धकाः थुइकादिल। वय्कःया थ्व पलाःहे भीगु भाषा व साहित्यया पुनर्जागरणया ब्याहांचुलि सः खः। थ्व सफुतीहे भीगु भासं थानासफूया जग पलिस्था जुल।

नागरी लिपि याना; नेवा; भाय् ब्वने-च्वये थाकुगु खः धायँगु भ्रम जक खः। सःस्यूपिं नेवाःतय्‌सं थ्व भाय् ब्वने-च्वय्‌या लागि उलि छ्यलेगु मयाःगुलि थाकुथें च्वंगु जक खः। व्यवहारय् ह्ःसा न्ह्यागुं लिपि बाय् भाय् नं थाकु मजू। नागरी लिपि सफू पिकायत थौंकन्हय्‌या थाकूगु विकासं न्वानाच्वन। अले उबलय्‌या नेवाःतय्‌सं नेपाल लिपि ब्वने मसःगुलि नं निष्ठानन्दजुयात थ्व पलाः छीत बाध्य यात।

राणाशाहीया तिंन्हिनय् नेपाल भाषाया पुनर्जागरण

झीगु भाय्‌यात छुं मखुसां जुजु जयार्जुन देव मल्ल (ने. सं. ४८१-५०२) या इलंनिसें 'नेपाल भाषा' धाय्‌काः उत्तर मल्ल कालया जुजुपिसं स्वनिगलय् अभिलेख पलिस्था याना बिज्याःबलय् 'राष्ट्र भाषा', 'देश भाषा' धकाः सम्मान बीकाः संस्कृत लिसें थ्व भाय्‌यात माक्वं लिधँसा ब्यूगु खनेदु। अये जुयाःनं उबलय्‌या जुजुपिनि भाषानीति संकीर्ण मजुसे उदार खनेदु। संस्कृत, मैथिली, अवधी, भोजपुरी व वंगाली थेंतु खय् भाय्‌या नं थन सम्मान जूगु खनेदु। मेमेगु भाय्‌यात क्वत्यलाः गुगुं छगू जक भाय्‌यात थकाय्‌गु ज्या मल्ल कालय् जूगु खनेमदु।

नेपाल भाषाया दुर्दिन गबलय्‌निसें शुरु जुल धाय् थाकु। नेवाः वंशीय जुजुपिंत गोरखालीतय्‌सं त्याकुसांनिसें परवतिया भाय्‌या न्ह्यःने *नेवाः भाय्‌या ह्रास बुलुहुं जुयावन* धइगु फ्रान्सया विद्वान् इतिहासकार सिल्वाँ लेभियाः[1] धापू दु। '"छगू पुस्ता, निगू पुस्ता यायां विजय याःपिगु परवतिया भाय्‌यात नेवाः भासं थाय् बियायन।' शाह जुजुपिसं खय्

---

1 'From generation to generation the Newari language recedes and gives place to the advantage of the Parbatiya – the language of the victors.'–Sylvain Levi, *Le Nepal* Vol. I (Paris : Ernest Leroux, 1905), p. 252

भाय्यात प्रशासनया भाय् कथं छ्यलेहःसां शाह जुजुपिनि मेगु भाय् प्रति उदार दृष्टिको दु धइगु खँ ला छगू निगू दसिहे सीदु । जुजु प्रतापसिंहया पालय् ल्हासानाप जूगु सन्धिपत्र नेपाल भाषांहे जूगु दु । अथेहे जुजु राजेन्द्र विक्रम शाह थम्हंहे नेपाल भाषां महासत्व नाटक रचना यानाबिज्याःगु दु । नेपालय् प्रजातन्त्रया प्रवर्त्तक प्रतापी जुजु त्रिभुवनं ला नेवाःतनाप खं ल्हाना बिज्याइबलय् थः खुसिहे नेपाल भाषा छ्यला बिज्याः ।

"नेपाल भाषाय् नालातःगु लिपि" नांगु लेखय् जनकलाल वैद्यजुं च्वयादीगु दु –

> *जुजु सुरेन्द्रवीर विक्रम शाहया पालय् दकलय् न्हापां मुलुकी ऐन पिहांबल । उकी दसि सम्बन्धी छगू महलय् सरकारी अड्डाखानाय् नेवाः भासं च्वयातःगु गुगु 'भ्वंभिं' दसिपौ रूपय् स्वीकृत जुइमखु धकाः ऐन नियम पिकया बिउगु जुयाच्वन ।*

दुर्भाग्यवस ने. सं. ९७४ स लालमोहर जूगु मुलुकी ऐनया गुगु महलय् थ्व खँ उल्लेख जूगु दु वैद्यजुं च्वयामदी । हानं थ्वहे सन्दर्भय् चित्तधर 'हृदय' जुया धापू दु–

> *लिपा गोरखा भाषा पूरा सहायता दयाः बल्लाना वसेंलि विक्रम १९६२ सालं लिपा च्वयातःगु नेपाल भाषाया भोंभीं नापं प्रमाण लगेमज धयागु ऐन दयकाः भीगु थ्व भाषायात राजकीय बहिष्कार यानाहल ।*

थथे धायबलय् राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशम्शेरया पालय् तिनि कानूनी कथं भीगु भाय्या राजकीय वहिष्कार जूगु खनेदत । चन्द्र-शम्शेरया पालय् थुज्वःगु पलाःछीगु संभावना यक्वं दु । थ्व निरंकुश शासकया तिन्हिनय् नेपालय् जनजागृतिया सूत्रपात जूगु व जनताया

विचारधाराय् मूपुगु चि खनेदत। पं माधवराज जोशीजु भारतया समसामयिक विचारक दयानन्द सरस्वती व आर्य समाजया आलोक नेपा: गा:या शिक्षित मध्यम वर्गीय समाजय् दुत हल। ने. सं. १०२५ (विक्रम १९६२) वहे दँ ख: गुगु दँय् चन्द्रशम्शेर थ: पुरोहित प्रयाग-राजया खँ न्यना: शास्त्रार्थ सभानिसें माधवराज जोशीयात 'पशुपति महाद्य: त्वहं जक ख:'' धाल धका: अपमान याना: दादां देश चा:हिका: निदँ कुन। योगबीर्सि कंसकार व जनबहा:या लाल साहुयात आर्य समाजया अफिस चाय्के ब्यूगु अभियोगय् म्हति भितका बं पुइकल। माधवराजया काय्पिं-शुक्रराज व अमरराजयात दरबार स्कूलं पितिन। थ्व खँ छखे तया:, चन्द्रशम्शेर व वया जन्त ल्हा: जुया: भाषानीति सम्बन्धी सल्लाह बीपिंगु मनोवृत्ति आपा:सिनं मस्यूगु मखु। म्हिग: म्हीग तिनि पिका:गु छगू सफुती छम्हसिनं थथे च्वयातल—

तिघ्र र पर्वते स्वाँठे जुन् ह्राम्रा दाज्यु-भाइ छन्।
ती तेही रही बाचून्, हुनु पर्दैन सभ्य ती॥
अयोग्य, मतुवाली र पाखंडी, नीच, निर्दयी।
पस्यो भने मण्डलमा राज्य उठ्ठा गराउँछ॥
बाहून- क्षत्रियैबाट मन्त्री मण्डल जोरनू।
त्यस्तै मन्त्री लिई रक्षा गरन् राज्यको सधैं॥ १

चन्द्रशम्शेरया सत्तिक थ्यंम्ह छम्ह मेम्हसिया धापू नं न्यनादिसँ—

वर्तमान-समय (आजकल) जुन भाषा हामीहरू व्यवहार गर्दछौं, सो भाषा खुद "गोरखा भाषा" (राज-भाषा) हो। यदि यस भाषाको सारा गोरखा (नेपाल) राज्यमा अरू भाषाका मन्दा विशेष प्रचार पनी छ, प्राय: सबै जातिका मानिसले

---

१. राममणि आ. दी. *भलोकुराको नमूना* (काठमाडौं: केदारमणि आ. दी., २०१०), पौ ६० व १२८.

यथाकिञ्चित्मात्र पनी बुझ्दछन्, मुख्य गनिएको पनी छ, जस्द्वारा सबै जातिका दुनियाँको व्यवहार पनी चलीरहेको छ, सुगम पनी छ, अक्षर पनी बुझ्न सजिला (देवनागरी) छन् ता पनी अझ सम्म एक ही "गोरखा भाषा" को सर्व-व्यापकता हुन सकेको छैन; किन्तु नेवार, भोटे, मगर, गुरुङ, लिम्बू, सुनुवार, दनुवार, थारू प्रभृतिका जङ्गली भाषाहरूले पनी आफ्ना जन्मस्थानलाई एकदम छाड्न सकेका छैनन्। जहाँ सम्म एक मात्र "गोरखा भाषा" ले अरू सबै जङ्गली भाषालाई अर्ध-चन्द्र (गलहत्ती) लगाउन्न, तहाँसम्म "गोरखा भाषाको उन्नति हुन्छ" भन्नु र "मुख्य भाषा कहिन योग्य छ।" भन्नु केवल मनोकङ्ङ मात्र हो।[1]

राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशम्शेरया दरवारय् व घरकाजय् छु मनोवृत्तियापि मनूतय्गु बोलचाला दु धइगु स्यूपिसं खय् भाय् त्व:ता: नेवा: भाय् व मेमेगु भायूयात क्वत्यलेगु पुसा सुनां पिल जुइ धइगु धर्मला याना च्वनीमखु जुइ। चन्द्रशम्शेरया निरंकुश शासनया तिन्हि-नय्हे नेपालय् जनजागृति, सामाजिक चेतना थेंतु नेपाल भाषाया पुनर्जागरणया नं जग स्वनेगु ज्या मूगु ऐतिहासिक क्रमया छगू त:धंगु खण्ड धा:सां ज्यू। थ्व शासकया नीच्याद‍ँ दुने (नं. सं. १०२१-१०४९) नापं जनतायात गुलि तसकं क्वत्यल उलि बुलुहुं दनावल। थ्व एकतन्त्री शासनया चरमविन्दुइ नेपाल भाषाया ब्याहांचुलि स: छाय् चायूदत धइगु खँ थुइकेत प्रथम विश्व युद्ध व भारतीय स्वतन्त्रताया लागि आन्दोलनया नेपा:या स:स्यूपित लागु प्रभाव त्व:मंके फइमखु। थ्वहे

---

१. कृष्णचन्द्र अर्याल व वैजनाथ जोशी (सेढाई) *गोरखा भाषा* (गोरखा ऐजेन्सी कार्यालय नेपाल: वैशाख १९७४, सन् १९१७), पौ १०-११.

परिप्रेक्ष्यय् माधवराज जोशीया ने. सं. १०२५ स नेपालय् आर्य समाज मत प्रचार, नेपा:गालय् (ने. सं. १०४०; सन् १६२०) आर्य समाजया कार्यालयया स्थापना, तुलसीमेहरया गान्धीबाद चर्खा प्रचार आन्दोलन (ने. सं. १०४५-१०४६), अले नेपालं पिने काशी च्वना: सूर्यविक्रम ज्ञवालीया सम्पादकत्वय् *गोर्खाली* (ने. सं. १०३५) साप्ताहिकया माध्यमं (वि.सं. १६७२ आश्विन ११ निसें १६७३ चैत्र ५ तक) देवीप्रसाद सापकोटा व कृष्णप्रसाद कोइरालाया राणा विरोधी प्रचार, धरणीधर कोइरालाया *नैवद्य* (ने. सं. १०४०) या प्रकाशन, देहरादूनय् ठाकुर चन्दनसिंहया गोरखा लीगया स्थापना (ने. सं. १०४१) व *गोरखा संसार* या प्रकाशन (ने. सं. १०४६) आदि घटना नेपाली समाजय् जनजागरणया न्हापांगु चि ख: ।

अथेतुं भीम शम्शेरया पालय् (ने. सं. १०४६-१०५३) योगबीर सिं व वयक:या मेमेपिं बौद्धमतावलम्बी पासापिसं ने. सं. १०५० बलय् शुरुयाःगु "आदम्बर मत" (ला मनयगु, अयला: मत्वनेगु, बमूंयात भागि मयायगु) थेंजाःगु सामाजिक सुधारवादी पला:, योगबीर, देवकोटा, वैकुण्ठप्रसाद, हरिकृष्ण, चित्तधर व ४५ म्ह थ्याःगु "लाइब्रेरी पर्व" (ने. सं. १०४६) निसें कया: प्रचण्ड गोरखा थें ज्या.गु (ने. सं. १०५१) राणा विरोधी राजनैतिक षड्यन्त्रकारी संगठनया स्थापना थ्यंक नेपाली जनमानसय् वयाच्वंगु हिउपा:या छुमां ब्यू ।

थ्वयां ल्यू जुद्धशम्शेरया घटनापूर्ण प्रधानमन्त्रीत्वया इलय् (ने.सं. १०५३-१०६५, इस्वी १६३२-१६४५ डिसेम्बर ३) येँय् खिउँलँ त्वा:या फत्तेबहादुर सिंया छेँय् महावीर इन्स्टिच्यूटया स्थापना जुल । व स्कूल भारतया राष्ट्रिय विद्यापीठया अनुकरणय् स्थापना जूगु ख:सां थन ब्वंकीपिं अध्यापकपिं व संस्थापकपिं-फत्तेबहादुर, चिनियाँमान,

गमेश्वर, आनन्दमान, चन्द्रमान मायूके, पूर्णबहादुर, पूर्णनारायण, पूर्णदास, टंकविलाश, गंगालाल, इन्द्रप्रसाद प्रधान, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, गूर्थबहादुर, वाक्पतिराज प्रभृति फुकं उबलय्‌या प्रबुद्ध व उत्साही ल्याय्‌म्ह्‌पिं न्ह्यलुवा:पिं ख: । थ्वहे बँ "नेपाली नागरिक अधिकार समिति" (स्थापित ने.सं. १०५७: इस्वी १९३७) या संस्थापक शुक्रराज शास्त्री, केदारमान 'व्यथित', मुरलीधर शर्मा, आनन्दराज, शंकरप्रसाद शर्मा अथेहे "नेपाल प्रजा परिषद्" (स्थापित वि.सं. १९९३ जेष्ठ २२; ने.सं. १०५६; इस्वी १९३७) या संस्थापकपिं टंकप्रसाद आचार्य, दशरथ-चन्द, धर्मभक्त, रामहरि शर्मा, जीवनराज आदिया विषयय् नं उतिकं पाय्‌छि जू । नेपाल भाषाया पुनर्जागरण युगया थ्व फुक्कनाप छुं सम्बन्ध मदु धाय्‌गु सामाजिक चेतना व जागरणनाप भाषा व साहित्यया छुं स्वापू मदु धायगुर्थे जुइ । ने. सं. १०६० साल बाय् वि. सं. १९९७ साल पर्वय् कार्तिक २ गतेनिसें प्रजापरिषद्‌या सदस्य व समर्थकत ज्वना य का: राणातय्सं दशरथ चन्द, शुक्रराज, धर्मभक्त व गंगालालपिंत स्याना:, गुलिसितं जन्मकैद, गुलिसितं जातिच्यूत, गुलिसितं सर्वस्व हरण, गुलिसित १८ दँ कैद व ल्यंपिं चित्तधर 'हृदय' पिं लिसें सुइम्हेयित जेलय् छ्वत । थ्व घटनां नेपालया सामाजिक व राजनैतिक इतिहासं छगू मूपुथें नेपाल भाषा व साहित्य नं पुनर्जागरण युगं मूपुला: "जेल काल" य् बाय् दुने व पिनेया "Exile" इलय् पला: ल ।

राजनैतिक दमनया थ्व तिन्हिनय् भीगु भासं न्ह्यलं चाय्का: धर्म, विशेष याना: वौद्ध धर्म, इतिवृत्तात्मक कविता, नैतिक शिक्षा, मातृभाषा शिक्षा व जागृतिसूचक सुधारवादी गद्य व पद्यया लँ ज्वन । "ह्य् मस्त दँ दँ, मिखा निगलं कँ कँ" थइगु ब्याहांचुलि स: धर्म व नीतिया क्षेत्रय् पिचाल । धर्मया क्षेत्रय् रुढि व अन्धविश्वासं जाया-च्वंगु खना: प्रबुद्ध बज्राचार्यपिसं वौद्ध धर्मया महायानी ग्रन्थया मौलिक

संस्कृत भाय्यात लोकभाषां हिलाः धर्मया शील व पवित्रताया जः समाजय् खयकेत कुतः यानादिल। अथेतुं मस्तमृत थःगु मांभासं शिक्षा बीगु मस्तय्गु बौद्धिक विकास याकनं याय्गु लँ खः धइगु थुइकाः जगतसुन्दर मल्लजुं Aesop's Fables यात नेपाल भाषां हिलादिल। थुकथं ने. सं १०२६ स महायान बौद्ध सूत्रया दकलय् नांदंगु *अष्ट-सहस्रिका प्रज्ञापारमिताया* दकलय् न्हापांया नीछपु सिलः भीगु भासं भावार्थ च्वयाः निष्ठानन्दजुं धर्मया लिधँसाय् भाषा व साहित्यया पुनर्जागरणया जग तसांनिसें भिंदँया दुने पिदंगु क्वय्या सफुति थ्व खँ यच्चुक क्यना बियाच्वंगु दु :

सफू		च्वमि
ने. सं. १०२६	एकविंशति स्तोत्र	पं. निष्ठानन्द बज्राचार्य
ने सं. १०३४	ललित विस्तर	पं. निष्ठानन्द बज्राचार्य
ने. सं. १०३५	इसपं दय्कूगु बाखं	मा. जगतसुन्दर मल्ल
ने. सं. १०३७	अपरिमिता	जीवरत्न बज्राचार्य
ने. सं. १०३६	दानगाथा	जीवरत्न बज्राचार्य
ने. सं. १०३६	बुद्धोक्तसंसारमय	नानीकाजी बज्राचार्य (तःछें गुभाःजु)

थ्व फुकं अनुदित बाय् भावार्थ तयाः भाय् हीकातःगु सफू खः। निःसन्देह कथं धाय्फु थुकी निष्ठानन्दजुं दय्कादीगु *ललितविस्तरया* भीगु भाषा व साहित्यया इतिहासय् विशिष्ट थाय् दु। थ्व सफूया नां *ललितविस्तर* जूसां संस्कृतया *ललितविस्तर* थें बुद्धया जीवनी जक मखसें मूमूगु महायानी बौद्धग्रन्थ व सूत्रनिसें *स्वयम्भू पुराण* थ्यंकं अनेक उद्धरणया भावार्थ व छगूहे बाखं सूत्रय् हनातःगु दु। थ्व सफू भीगु गद्य साहित्यया उत्त्वःगु नमूना कृति खः गुकिया जःया लिधँसाय् नेपाल भाषाया धार्मिक मखु जक मखु लौकिक गद्य नं पचिपचि यायां

नेपालय् २००७ क्रान्तिया युगतक ल्हुचय् सयकल। पुनर्जागरण युगया मौलिक साहित्यिकत मध्यय् हनेबहम्ह सिद्धिदास महाजु खः। निष्ठानन्दजुं विशुद्ध धर्मं व जगतसुन्दर मल्लजुं नीति व मातृभाषां शिक्षाया लँ ज्वना: न्हयलुयादीगु दुसा सिद्धिदासजुं मातृभाषानुराग, इतिवृत्तात्मक व सामाजिक सुधारवादया सः लौकिक कवितायं दुत हयादिल। वयक:या न्हातिइ कविता च्वयमुहे समाजय् चेतना ह्वलेगु छगू ज्याभः जुल। वयक:या *सज्जन हृदयाभरण* (ने.सं. १०४०) स कवित्व स्वया: नीतिया भाव उप्वः जुइफु, अय्नं छखेर नेपाल भाषायात निर्मम कथं दमन जुया च्वंगु व मेखेर लेखनाथ, सोमनाथ व चक्रपाणि चालिसेपिंगु नीतिवादी कविता, माधवराज जोशीपिनि आर्य समाज मतया प्रचार व देशंपिनै धरणीधर कोइराला *नैवद्य* या वहे दँय् प्रकाशन जुगु- थ्व सन्दर्भय् सिद्धिदास महाजुया मातृभाषानुराग हे छगू सामाजिक जक मखुसे राजनैतिक महत्वं जा:गु भावना धा:सां छुं पाइमखु। हिन्दू धर्मय् नं रुढिवादया कट्टर पूजक अले भाषाय् नं खय् भाय् त्व:ता: मेमेगु भाय्यात "गलहत्ती" नकाछ्वय्मा: धाइपिनि पूज्य राणा शासकतय्गु चकचकिया इलय् थ:गु मांभाय्प्रति अनुराग क्यनेगु, उकीसं नेवा:भाय्, धर्म व सामाजिक कुरीतिपाखे सुधारकया चेतना ब्वय्गु- थ्व न्हचलुबा: चिन्तनया चि खः।

भाषिक चेतनाया अभिव्यक्ति

सिद्धिदास महाजुया *सज्जन हृदयाभरण* पिदंगु दँ व "जेलकाल" या दथुइ नीदँ पा:। थ्व नीदँ दुने नेवा:तय्गु भाषिक चेतनां छगू तँ उप्वः थहां वना: उप्वः *सचेत अभिव्यक्तिया* लँ ली। थ्व खँ क्वय् बियागु थ्व नीदँयादुने पिहांव:गु सफूव पत्रिकाया धलखं क्यनी:

सफू	च्वमि
ने. सं. १०४३ बोधिचर्यावतार	निष्ठानन्द बज्राचार्य
ने. सं. १०४५ आर्य भद्रचरी	निष्ठानन्द बज्राचार्य

ने. सं. १०४५–४८ बुद्धधर्म व नेपाल भाषा सम्पा. धर्मादित्य धर्माचार्य
ने. सं. १०४६ नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य धर्मादित्य धर्माचार्य
(पत्रिकाय् न्हापां पिहांव:गु)
ने. सं. १०४८ नेपाल भाषा व्याकरण शुक्रराज शास्त्री
ने. सं. १०५१ धम्मपद डा. इन्द्रमान वैद्य
(धर्मादित्यया दाजु)
ने. सं. १०५३ नेपाल भाषा रीडर शुक्रराज शास्त्री
ने. सं. १०५३ हृदय कुसुम; पद्य निकुञ्ज चित्तधर 'हृदय'
ने. सं. १०५६ स्वचित्त शुद्धिमार्ग महाप्रज्ञा
ने. सं. १०५९ नेपाली विहार फत्ते बहादुर सिंह
ने. सं. १०७१ योग सुधा योगबीर सिं
(छुं कविता फुटकर कथं न्हापा पिदंगु)
ने. सं. १०७४ थुलिचा वैकुण्ठप्रसाद लाकौल
(छुं कविता फुटकर कथं न्हापा पिदंगु)

थ्व नीदँया दुने नेपाल भाषाय् दकलय् न्हापांया साहित्यिक संगठनया स्थापना– *नेपाल भाषा साहित्य मण्डल* (स्थापना-कलकत्ता, श्रीपंचमी ने. सं. १०४६), दकलय् न्हापांया पत्रिका पिकायगु– *बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा* (ने. सं १०४५–४८) दकलय् न्हापां भाषा व साहित्यया विषयय् खोजपूर्ण लेख च्वयगु "नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य" (ने. सं. १०४६) व दकलय् न्हापां प्रचार व प्रसारया लागि संगठित कुत: यानादिल धर्मादित्य धर्माचार्यजुं। वय्‌क:या सक्रिय व्यक्तित्वं नेपाल भाषाभाषीतय्‌त धार्मिक संगठन, धार्मिक सुधारलिसें भाषिक जागृतिया लँय् व्वातुमतु ध्वानादिल। *बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा पत्रिकाया* माध्यमं वय्‌कलं उबलय्‌या नेवा: समाजय् थ:गु भाषा, साहित्य, संस्कृति व धर्मप्रति सचेत व संगठित जुया: पला: छीगुया महत्व सीदय्‌क क्यनादिल।

ढबलय् शिक्षित मनूतय् संख्या नगण्य बरोबर जुइमा: । गुलि दु उकी नं त्रस्त व राणाया कुचक्रय् लाना: भयभित । अन्या:गु इलय् पत्रिका पिकया:, संगठन दय्का: स्वदँ - प्यदँ याक:चा सनाच्वनेफुगु नं साधनाया फल मात्र ख: । भाषाभाषीतय्‌गु आर्थिक व नैतिक समर्थनं जक थथे साधना ब्वलने फइ । तर राणाकालया तिन्हिनय् थ्व याक:मिया साधना अरण्य रोदन थें जुल जुइमा: । झिगुंगू अंक लिपा धर्मादित्यजुं बुद्ध *धर्म व नेपालभाषा* पत्रिका दिका छ्वय्‌मादिल ।

> "कथछि 'राणा-ग्रहणी' ल्वचं कया: थ्व *बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा* झिगू पुथिया झिगुंगू अंक थ्यंबले तक्के गना-गना वना: स्वयेहे मजिल, सास: ल्हायेगु नं दित । सम्पादक धर्माचार्यजुयात पाँय् छुया बल्छीं क्यंका साला नेपा गाले हया: उद्योग परिषदे जगतमान तु नामं खरदार याना: स्वथनां पार यात ।[१]"

थ्वहे इलय् शुक्रराज शास्त्रीजुं *नेपाल भाषा व्याकरण* (ने.सं. १०४८) व *नेपाल भाषा रीडर* [ने. सं. १०५३] पिकया: भाषायात स्तरीकरण याय्‌गु शैक्षिक ज्वलं मुंकादिल । वय्‌क:या *व्याकरण* संस्कृतं प्रभावित जुउगु अस्वाभाविक मखु । सच्छि दँ न्हृच: ब्रायन हजसनं "नेवा: भाषाय् व्याकरण मदु, कोष मदु, दय्‌केगु सुनां मस्व:" धा:सां ठीक सच्छि दँ लिपा शास्त्रीजुं व्याकरण दय्‌केगु कुत: याना दिल, अले थ:म्हं खंथे दय्‌का: प्रकाशित यानादिल । थ्व स्तुत्य खँ ख: । छाय्‌धा:सां वय्‌क:या व्याकरण पिहांव:गु न्येदँ लिपा थौं नं पूवंगु, लुधंगु व ज्याय् ख्यले ज्यूगु व्याकरण पिहांव:गु मदुनि हे धाय्‌मा: ।

---

१ वैकुण्ठप्रसाद लाकौल, "न्हृचखँ", *बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा*, पुनरावृत्ति (ने. सं. १०९२) पौ ३३

थ्व ईया मेगु द्या खः पद्य : विशेष कथं योगवीर सिया कवितां व फत्तेबहादुरया *नेपाली विहार* [ने.सं, १०५६] । पद्यय् सुधारबाद, भाषानुराग व जागृतिसूचक जक मखु गीति तत्व (Lyrical Element) ब व्यक्तिवादया पूर्वाभासं नं बुलुहुं थाय् कयाह:गु थुगु युगया 'ह्वय्त्यंगु स्वां' खः। योगवीर सि, फत्तेबहादुर सिंह, वैकुण्ठप्रसाद लाकौल, चित्तधर, सिद्धिचरणपिनिगु निपुण्यपु कवितां मूपुला ह:गु व सिद्धिदासया शैलीयात लिफयाय्त कुत: यानाच्वंगु बांलाक सीदु। लिसें 'जीर्ण जूगु' नेपाल भाषायात 'भारतीय शास्त्र भवनं मान बीवय' त ल्व:गु कविता च्वय्त मात्री भाषानुरागं जक मचा: धइगु खँ नं थुइकल। तर थ्व युगया मू प्रेरणा गीति तत्व मखसे "भाषा सेवा" व भाषानुराग जूगुलि सुधारवादी व जागृतिसूचक कविता गुलि याउँक *नेपाली विहार*, *थुलिंचा*, *बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा* या लेखक-कविपि व योगवीरजुं च्वयादिल उलि स्वत:स्फूर्त गीति कविता ब्वमलं। हानं थ्व व्यक्तिवाद ब्वलनीगु ई नं ला मखु। उकिं, फत्तेबहादुर-जुया खँहे कयादिसँ- वय्क:या *नेपाली विहार* या कवितां स्वया: वय्कलं च्वयादीगु भूमिकां थौं भीत थियाच्वन। छाय्धा.सा वय्क:या भूमिकाया थौं नं प्रासंगिकता मतंनि, तर थौंया कविता स्वया: वय्क:या कविता यक्वं पाय् धुंकल। काव्यया क्षेत्रय् *नेपाली बिहार* व *थुलिंचा* छगू युगया अवशेष जक खः। तर थ्वहे खँ योगवीर सिया कविता व 'हृदय' जुया प्रारम्भिक रचना *हृदय कुसुम* व *पद्य-निकुञ्ज* याविषयय् धाय् फइमखु। थिपिं काव्य कृति जेल काल व सिद्धिदासया दथुइ स्वापू खः— जेलकालया काव्यालोक सृजना जुइ न्हच:या 'तयारी'।

राणा शासनया दमन नीति, नेपाल भाषाभाषी साहित्यिकपिनि साधन व भाषा समुदायया उदासिनता

ने.सं. १०२५ निसें नेपाल भाषाया राजकीय वहिष्कार जुल धइगु खँ च्वय् वनेधुंकल। चन्द्रशम्शेर, भीमशम्शेर व जुद्धशम्शेरया

प्रधानमन्त्री कालय् नेपाल भाषायात निर्ममकथं ववत्यला तल । नेपालय् धार्मिक, सांस्कृतिक, साहित्यिक, भाषिक, सामाजिक व राजनैतिक चेतनाया जः दुपिं लेखक, कवि, विचारक, सुधारकपिं फुकसित ववत्यला तयगु राणातयगु नीति अनुरूप चन्द्रशम्शेरया पालय् नं ने. सं. १०३३ स (वि.सं. १९६९ मार्ग ७ खुन्हु) मुम्बा राममशि आ.दि. व चन्द्रशम्शेरया दथुइ खँ जुया: *गोरखा भाषा प्रकाशिनी समिति* धइगु अड्डा दयकल । थ्व अड्डा दयकेगु हुकूम प्रमाङ्गी जूबलय्—

> *हुन्छ लौ अड्डा खोल । तेसलाई राम्रो संग चलाए । नेपालको परिस्थिति बुझैकै छौ, तेसमा गोलमाल नपारे ।*[१]

धका: चन्द्रशम्शेरं उजं जूगु जुयाच्वन । बालचन्द्र शर्माजुया धापू कथं—

> *यसको उद्देश्य देशबाट प्रकाशित हुने रचनाहरूमा सरकारी नियन्त्रण राख्नु (हो) ।*[२]

थ्वहे उद्देश्य अनुरूप समिति अड्डाय् पास मयासे गुगुं सफू छापे याय् मज्यू धका: ऐन नं पिकया बिल ।

> *तर पास याक: वंसा तोहमतोह चिना: पास यानाबीगु मखु ।*[३]

थुकिं याना: दकलय् न्हापां निष्ठानन्दजुया *ललितविस्तर* यात नि छेकि तयत स्वत ।

> *उगु वखतया थानाया हाकिम श्री नरनारायण शाहं पुलिसत ब्वना: छे थ्यंक वया: "थ्व सफू छापे याना:*

---

१ *पुराना सम्झना*, पौ ६३

२. *ऐतिहासिक रूपरेखा*, पृ. ३६२

३. चित्तधर 'हृदय', *झीगु साहित्य*, पौ ७

> *पितबी मदु। पित बिल धा:सा दोपं (जरिवाना) पुले मालि" धका: ख्याना श्रकल। उकिं अय्याय् थय्याय् मदया: न्हापायातुं मिति तया: हथाय् पथाय्सं सिधय्का: सफू पिकथा बिज्यात। तर सफू सुचुक पितछ्वय् मधंतले सं छुम्ह मनू वय्व छुं धा:वलला छुं या: वलला धका; शंका जुइगु हँ। उकिं थ:त स्वय्त कापि छगू नापं मल्यंक व सफू सुचुका छ्वया बिज्यात। नेपाले न्हयाम्हं नेपाल भाषाभाषी साहित्यिकपिन्त उगु बखते वहे दु:ख।*[१]

ह्नानं–

> *नेपालया शासक धा:सा स्वयं चन्द्रशम्शेर हे जगजगीं धस्वाना च्वन तिनि, गुम्ह जा बाहा-पुजाय् सिल: छपु जक नेपाल भाषां च्वया: छापां थाका: छात धा:सां तात्कालं च्वमिखा किमिहे स्याना बिइफुम्ह।*[२]

अथेहे, खामदेशंनिसें नेपा: थ्यंक दण्डवत् याना: भा:म्ह वयांछे लामाया ने.सं. १०४३ स जूगु धर्मदेशनां प्रभावित्र जुया: नेपा:या सुसुप्त बौद्ध-जनतय्त न्वामा: योगवीरसिंजुं "धर्मसार भाषा" नांगु कविता छपु छापे-याना: इना बियादिल। थुकिं याना: नेपाल भाषा व बुद्धधर्म नितां छक्वलं प्रचार जुइगु खना: तुरन्त बय्क: व प्रकाशक भवानीबीरसियात ज्वना यंका: म्हति १०।१० तका दां बं प्त्रीका हल। भीमशम्शेरया पाले ने.सं. १०४६ या लाइब्रेरी पर्व, ने. सं. १०५० या आदम्बर मत पर्व निगुलिसं मेमेपिं नाप नेपाल भाषाया उत्साही कवि-लेखकत-योगवीरसिं, चित्तधर, हरिकृष्ण श्रेष्ठ, मानदास, धम्मालोक (दशरत्न) नं ला:गु ख:। योगबीरसिं व वय्क:या भिम्ह पासापिन्त दाय् फक्व

१. चित्तधर 'हृदय', *झीगु साहित्य*, पौ ३१

२. लाकौल, *बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा* पुनरावृत्तिया "न्हयखँ", पौ २७

दाय्का: गुलातक तारीखय् तया: "भैगो, जा, अब यस्तो नगरेस्" । धका: "आवंलि थज्या:गु ज्या याम्मखु" धका: म्वं च्वका: त्व:ता हल (स्वयादिसँ-*झीगु साहित्य*, पौ ६७) ।

नेपाल भाषा दमन नीतिइ चन्द्रशम्शेर व भीमशम्शेरयात नं गाम्ह या:म्ह जुजु जुद्धशम्शेर जयवं ने.सं. १०५४ स नेपाल भाषां सफू पिका:पिं व *बुद्धधर्म व नेपाल भाषा* पत्रिकाय् लेख च्वक्व यथार्थे नवा:तयत थ:थाय् ज्यावलाख्यलय् ज्ञ:ता: "नेवा:भासं च्वय्मते, च्व:सा भीमशम्शेर महाराज थें सजाय याय् माली" धका: ख्यानाहल ।

ने.सं. १०५० कौलां (वि.सं. १९९७ कार्तिक २ गते) निसें जूगु त:धंगु धरपकडय् खुइन्याम्ह ति ला:पिं मध्यय् महावीर इन्स्टिच्यूटया नीच्याम्ह अध्यापक, नेपाली नागरिक अधिकार समितिया नीछम्ह सदस्य व नेपाल प्रजापरिषद्या आपालं सदस्य याना: नेपा:गा:या नवलय्या उत्साही, जागरूक, सचेत व प्रबुद्ध वर्ग फुक्क यथार्थे ल्वना-पंकगुली नेपाल भाषा व साहित्यप्रेमी अनेक सज्जनपिंत नं ज्वन । जनवरी १९, १९४१ खुन्हु (माघ ७, १९९७) सुइम्हसित जेलय् कुने-छवत, गुलिसितं ज्यान सजाय, गुसिसितं सर्वस्व वा अंश सर्वस्व, गुलिसितं जन्म कैद, गुलिसितं मुडन् याना: जातिच्युत व गुलि गुलिमात नं पुइका: त्व:तल । थ्व दमन नीतिया नेपाल भाषा व साहित्यय् प्रतिकूल प्रभाव लाना: हतोत्साह जुया: साहित्यिकत निष्क्रिय प्राय: जुइमा:गु ख: । पुकिया अ:ख: जेलया व्यवधान व एकान्त वातावरणय् ला:बलय् थ्वपिंसंला कविता च्वइगुहे जुल; म्हापा कविता धइगु म्हमस्यूपिं नं लिपा उत्कृष्ट कवि जुया: पिहांवल । उकिं थ्व जेल यात्रा झीगु काव्यया नागि ला अभिशाप मखु सीमदुगु वरदान जुल । ने. सं. १०५५ या नगा:पुन्हि खुन्हु १९९७ सालया भिन्याम्ह "राजनैतिक बन्दीत" जेलं पिहांव:बलय् कविता च्वइगुहे च्वय्मस:पिं नं कवि जुया: कविताया प्रति-लिपिया उपहार ज्वनावल । उकी विशेष कथं केदारमान 'व्यथित' जुया

प्रतिज्ञा, दिवस चित्र, ख्वबिंप्या:गु म्य व *अभिसारिणी,* फत्तेबहादुर सिंहजुया *वनवासया छगू खँ,* धर्मरत्नजुया *अर्हतनन्द* महाकाव्य, *विश्वन्तरया मचात दान,* हरिकृष्ण श्रेष्ठजुया *ख्वबि,* सिद्धिचरणजुया *सीस्वां,* चित्तधर 'हृदय' जुया *गौतमबुद्ध, हृदय कथा, अन्तर ध्वनि* व *सुगत सौरभ* महाकाव्य न्ह्यथने बहः जू ।

राणाया एकतन्त्री निरंकुश शासन कालय् नेपाल भाषायात ववफायत छु मया: ? नेपालय् दुने छगू निगू सफू पिकायत स्व:सा समिति छेकि तइगु । पिनें पिहांव:गु पत्रिकाय् च्व:गु सिलधा:सा ख्याइगु, बं पुइकीगु, कुने यंकीगु, सर्वस्व याइगु । अले सारनाथ, कालिपोङ्ग, दार्जलिङ्ग, चितागंज व कलकत्ताय् छापय् याना: नेपा: ह:सा भन्सार अड्डा व हूलाकं पना तइगु । यायां ने. सं. १०६३ स पिदंगु *ज्ञानमाला* सफूया म्ये हा:गुलि ज्ञानमाला भजन ब्वलःतय्त दण्डि मयाक तारीखय् भुलय् याना: सास्ति यानां मगाना: *ज्ञानमाला* सफू म्यूम्ह भक्तबहादुरजुयात थ्यंक पस:नापं चाय्के मखंक दु:ख बिल । भाषा व धर्म नितांयात ववत्यलेगु ज्याय् अद्वितीय व हाकु आखलं की बहगु इतिहासया छगू खः बौद्ध भिक्षुपिप्रति जुद्धशम्शेर राणाया कुदृष्टि व दुर्व्यवहार । नेपाल भाषा व बुद्ध धर्म नापनापं प्रचार जुयाव:गु पं. निष्ठानन्दजुं *ललितविस्तर* आदि सफू पिकया दिसांनिसें ख: । बुद्ध *धर्म व नेपाल भाषा* पत्रिकां भाषा व धर्म विरोधी तत्वतय्गु मिखाय् पिच: हुइके माय्कल । ने सं. १०५७ निसें १०६२ दुने सारनाथ, कुशीनगर, चितागंज, कालिपोङ्ग आदि थासं भिक्षुपिसं अनुवाद व मौलिक याना: निगू प्यंगू यायां बौद्ध सफू पिकया दिल, गुकी थ्वय्या सफू विशेष उल्लेखनीय जू :

सफू		च्वमि
ने. सं. १०५७	अनुत्तर विजय	धम्मालोक
ने. सं. १०५८	त्रिरत्न वन्दना	अमृतानन्द

ने. सं. १०६०	प्रज्ञा दर्शन निगू भाग	धम्मालोक
ने. सं. १०६०	परित्राण	कर्मशील (प्रज्ञानन्द)
ने. सं. १०६०	सतिपट्ठान	धम्मालोक
ने. सं. १०६१	बुद्धोपदेश	कर्मशील (प्रज्ञानन्द)
ने. सं. १०६१	धातु भेदानुस्सना	कर्मशील (प्रज्ञानन्द)
ने. सं. १०६२	पूजा विधि, शील व मैत्री भाव	महाप्रज्ञावंश
ने. सं. १०६२	विशुद्ध ज्ञान दर्शन	कर्मशील
ने. सं. १०६२	ज्ञानमाला	धम्मालोक व अमृतानन्द
ने. सं. १०६२	गृह-विनय	अमृतानन्द

भन्तेपिनिगु थुपिं सफू भारतया थाय्थासं पिहांव:गु नापं वहे भिक्षुपिगु प्रेरणां ने. सं. १०६१ निसें बनारसं पिहांव:गु *धर्मदूत* पत्रिकाय् नेपाल भाषाया लेख नं ३/४ पौ तय्‌गु यानाह:गु जुल। थ्व फुक गतिविधि-पाखे राणा सरकारं बेवव:मिखां स्वयाच्वनीगु ला स्वाभाविक हे। उकिसनं ने. सं. १०६२ पाखे लंकाय् पाली व थेरवादी बुद्ध धर्मया अध्ययन याना बिज्याना च्वंम्ह भिक्षु अमृतानन्द नेपा: लिथ्यन। वय्‌क:या प्रभाव-कारी धर्मदेशनां आपा: मनूत मुन। अथेहे मेमेपिं भन्तेपिं नं भारत, लंका व बर्माया यात्रा व अध्ययन सिधय्‌का: स्वदेश लिथ्यन। अथेहे भिक्षु शरणंकर व महास्थवीर चन्द्रमणि आदि नं नेपा: बिज्याना: धर्म प्रकाश व व्याख्यान जुल। थ्व फुकंसिबय् राणात क्रुद्ध जुया: मनूत लगय्‌याना: भन्तेपित दुगुं मदुगुं चरित्रहत्या याय्‌गु कथं दोषारोपण याना: प्वलेगु ज्या जुल। ख:थे याना: जुद्धशम्शेर तम्वय्‌का: ने. सं. १०६४ या वर्षावास यानाच्वंपिं भिक्षुत फुकसितं वर्षावास सिमधवं पितनाछ्वत। पितनाछ्व:पिं अन वने थन वने मदया: था:गा: मदय्‌क गुम्हं कलकत्ता, गुम्हं बनारस, गुम्हं कालिपोङ्ग, गुम्हं कुशीनगर, गुम्हं गुम्हं ला चित्तागंज, बर्मा व लंकाथ्यंक नं वन।[1]

---

१. स्वयादिसँ- चित्तधर 'हृदय', "*भीगु साहित्य*", पौ १३५।

थथे उखेला: थुखेला: मदुंपि भन्तेपिंगु थाय् व बायया बन्दोबस्त यायेत महास्थवीर चन्द्रमणिया अध्यक्षताय् सारनाथय् ने.सं. १०६५ (नवम्बर ३०, १९४४) स *धर्मोदय सभा* स्थापना जुल। सारनाथय् धर्मोदय सभा स्थापना जुया: महास्थवीर चन्द्रमणि व भदन्त आनन्द कौशल्यायनया संरक्षकत्व व प्रेरणाय् बौद्ध धर्म व नेपाल भाषायात प्रचार याय्गु व थकाय्गु पुनित उद्देश्य ज्वना: भन्तेपिं छथ्व: जुयाच्वंबलय् नेपा:गालय् ९७ सालया भिंचयाम्ह "राजवन्दीत" ने. सं. १०६५ या यद्या:पुन्हि खुन्हु नेपाल भाषा काब्यालोक छायपीगु कृतित ज्वना: जेलं मुक्त जुल। निला लिपा ने.सं. १०६५ या चिकुलां (सन् १९४५, डिसेम्बर ३, वि.सं. २००२ मार्ग १४) जुद्धशम्शेरं राज्य त्याग याना: "वानप्रस्थ आश्रम" या लँय् वनेगु सार्वजनिक घोषणा यात। थ्वयां छ्वा:लिपा न्हुम्ह प्रधान मन्त्रीं "म राष्ट्रको नोकर हूँ" धका: उदारपन्थी नीतिया घोषण यात। द्वितीय महायुद्ध लिपा बेलायतय् लेबर पार्टीया समाजवादी विचार धाराया सरकार वसेंलि ब्रिटिश साम्राज्य विघटन यायगु योजना दय्कल। नापंया भारतय् ब्रिटिश सत्ता न्हनावनेत्यंगु खना: राणाशाहीं समाज, राजनीति व प्रशासनय् छुं सुधारया खँ न्हयथन। थ्वहे खँया सन्दर्भय् लंकाँ नारद थेरया नेतृत्वय् ने. सं. १०६५ या वर्षा छगू बौद्ध शिष्टमण्डलं पद्मशम्शेरयात नापलाना: पितनात:पिं भिक्षुत हानं नेपालय् दुतकाय्गु आदि ममेगु खँलिसें नेपाल भाषायात नं छुं सुविधा बीमा: धइगु खँ छुत। थ्वहे कुत:या फलस्वरूप हुलाक व भन्सारं पनात:गु भिक्षुतय्गु सफूत नं लित बियाहल। नापं ने.सं. १०६७ कौलां (वि.सं. २००३, कार्तिक १९ गते) निसें समिति अड्डाय् मा. खड्गमान मल्लजुयात निरीक्षक याना: नेपाल भाषाया सफू पास यायेत छगू थ:गुहे विभाग नं चायका बिल।

ने.सं. १०७० तक बाय् २००७ सालतक नेपाल भाषाय् फुकं याना: नेपाल भाषां थासाआखलं पिदंगु सफूया ल्या: ९६ गू दु।

न्येदँया दुने ६६ गू जक सफू ला (?) धइगु न्ह्यसः स्वाभाविक हे खः। अयनं नेपाल भाषाभाषीतय्सं, विशेष याना: लेखक, कवि, विचारक, सुधारकपिसं गुगु राजकीय वहिष्कार, उपेक्षा, यातना, दमन सहयाना: छ्युच:चा मनुखं थ:गु ममता, भाषाप्रेम, त्याग, तपस्या व साधनां थ्व भाय्यात राणातय्गु निरंकुशताया किचलय् म्वाका तल व चिनिया जनताया संघर्षया इतिहासय् त:हा:गु अभियान (Long March) नाप दानास्वय् बहजू। छखेर थ्व दमन नीति व मेखेर छुथ्व:चा मनूतय् व साधना, थ्वहे निगू खं जक थ्व न्येदँया इतिहास फुकं ब्यनी मखु। छखेर निष्ठानन्द, सिद्धिदास अमात्य, जगतसुन्दर मल्ल, धर्मादित्य धर्माचार्यजु थें जा:पि "साहित्य प्रेमीतैगु प्रयत्नं (नेपाल भाषा) म्वाका सम्म तैत:गु दु" (*नेपाली विहार*, भूमिका, ने.सं. १०५९, पौ ६) सा मेखेर— "शोकयागु खं थोकि वैकपिनि थो सेबाया मू हे फ्रीसं मसिया उकी सहयोग आतले बी मफुनि।" छखेर सिद्धिदास, धर्माचार्य व जगतसुन्दर थें जा:पि कर्मयोगी व सुधारवादी भाषाजवा:त थ:थ:गु व्यक्तिगत जीवनया अनेक व्यवधानं लित्तुलिका: नेवा:तय्गु समाजय् पिदन धा:सा मेखेर राणातय्गु दरवारय् व घरकाजय्, इमिगु नोकरशाही यन्त्रया अंग जुया: "थ:थाँ छें दाजु, किजा पीं नाप, थ: जाहानै नं थगु भाषा तोते" (*नेपाली विहार*, भूमिका, पौ १०) गुली सम्मान व गौरव तायाच्वंपि नेवा:तय् परिवार नं म्ह मदु। छखेर थ:गु आर्थिक व बौद्धिक अवस्थां फुचा:थें नेपाल भाषां सफू-पत्रिका पिकया: थ:गु भाषा, धर्म, संस्कृति व जातिया नां थकाय्त सनाजूपिं दुसा मेखेर प्रकाश जुक्व सफूया छगू छगू प्रति न्याना तक मबीपिं "शिक्षित" धा:गु वर्ग नं फ्रागु समाजय् दुगु जुयाच्वन। छखेर फ्रान्सया महापण्डित् सिल्वाँ लेभि नेवा:तसें थ:गु भाषाया छुं बिचा: मया:गु खना: —

> Being an old lover of your old language, I suffer on seeing it so ill-treated on your hands as an old mother dealt too roughly by her son.

धंका: धर्मादित्ययात पौ च्वया ह्यादिल सा मेखेर कलकत्ताय् याकःचा च्वना: *बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा* पत्रिकाय् (दँ ३, ल्या: १ स) "नेपाल बासिपिसं थ्व पत्रिका ब्वनेगुलि कुत मया खालि ख जक अनेनेगु ल्हानाचोन" धका: छगू अंक जिगा धर्मादित्यजुं पत्रिका दिका-छ्वत। राणाया बल्लि वयंका: नेपा: गालय् ह्या: वय्कःयागु विद्वता व व्यक्तित्वया उपेक्षा याना: खरदार जगतमानया रूपय् उद्योग विभागय् स्वथने हःगुली नेवा: समाजया क्रूर उपहास मजू? मास्टर जगतसुन्दर मल्लजुं मातृभाषां शिक्षा प्रचारया लागि थःगु बुद्धि, श्रम व अर्थ नं तुका: *गुगु इसपं दयकागु बाखं* छापय् याका तयादीगु खः, गुगु थ्म्हंहे असंत्वा:या लँय् च्वना: मिया:, ध्यबा मदुपित अथें बिया: नं गुगु साधना, तत्परता व उदारता वयनादिल "उकियात झी कृतघ्न समाजं वें पह: सिबाय् थ्वीके मफु" (चित्तधर, *झीगु साहित्य*, निको खुसि १०८७, पौ ६०)। थ्वहे सन्दर्भय् फत्तेबहादुर सिंहजुया सर्वस्व हरण याकूगु *नेपाली विहार*या भूमिकां नेवा: समाजयात हिस्याना च्वन, ग्वाना च्वन :

> *थौं झीगु भाषायागु सम्मान देशं मिटे जुया वोना चोन, उकीया शक्तिमन्त, उकीयात जवर्जस्ती दवे याना तल, मनूतसें ककु तिना पीतिना चोन। बेचारा भाषा चेतना बिहीन थिटी घिटी जुया मृत्यु शय्या अन्तिम सांस कया चोन। परन्तु (नेपाल भाषा) ल्हाइपीं नेवात जीवित जुया चोंक नं अमिगु भाषा यात मृत भाषाया नामं सम्बोधित जुया चोन।*[१]

सरकारी स्तरया उपेक्षा, भाषाभाषी समुदायया उदासीनता थ्व निगुलि तथ्य स्वीकार याना: नं विदेशी विद्वान्तय्गु सफू, लेख व पौया प्रेरणां नं उबलय्यापिं साहित्यकारतय्गु चेतनाय् थाय् का:गु खनेदु।

१. *नेपाली विहार*, ने. सं. १०५६, पौ २।

लेभिजुया नांदंगु पौया उल्लेख न्हापाहे जुइधुंकल । धर्माचार्यजुनिसें फत्ते-बहादुरजु तकनं थ्व खँ धायेछि । छम्ह अन्वेषकया नातां धर्माचार्यजुं हज्सन, कनरेडि, बेन्दल, लेभि, राजेन्द्रलाल मित्र, हरिप्रसाद शास्त्री, ताकाकुसुया कृति जक मखु नेवा:तयगु संस्कृति व कलाया प्रशंसक पश्चिम आउनपिनिगु कृति नाप नं सुपरिचित । वय्‌क:या सक्रिय इलय् जोरगनसनया सफू (*बिचित्रकर्णिकावदानोद्धरित, कोष व व्याकरण*) पिमदनि । तर फत्तेबहादुर सिंहजुं जोरगनसनया कोष "कलकत्ता इम्पेरियल लाइब्रेरी दु । थ्व सफू डेनमार्के छापेजूगु ख: । थ्व जक मखु लेखकं मेमेगु नं चोगु खनेदु" धका: थ:गु भूमिकाय् (पौ ११) "उकीसं खासयानां झी मातृभाषा (नेपाल भाषा) यात जा देशविदेशयापि विद्वान पीसं है सँकेत अध्ययन याना चोन" धइगु खं प्रेरणा बीगु चर्चा यानादिल ।

क्रान्ति लिपा नेपाल भाषा

विक्रम सम्वत २००७ सालया सशस्त्र क्रान्ति राणाया जहानीया शासनयात क्व:थला: नेपालय् प्रजातन्त्रया नीस्वन । खड्गमान मल्लजुया धापूकथं समिती नेपाल भाषा सेन्सर विभाग दय्‌कुसांनिसें २००७ साल फागुन ७ या अन्तरिम सरकार स्थापित मजूतले फुकं याना: सेन्सर याय्‌त प्यदँया दुने वं:गु सफू ल्या: ११५ गू दु ।[१] "थुलि ला सेन्सर जू वं:गु जक्क, सेन्सरया न्ह्य:ने मथ्यगु नं दनि ।" २००७ सालया क्रान्ति लिपा सामाजिक व राजनैतिक क्षेत्रय् वं:गु आपालं हिउपा: मध्यय् छगू ख: – देशया दक्व भाषायात विकास याय्‌गु समान अधिकार दु धयागु खँ कमसेकम सिद्धान्तया रूपय् मान्यता ब्यूगु । न्हापा सामन्ती राणा-तय्‌सं थें नेपाल भाषां च्वयगुहे अपराध वा राजद्रोह सम्भय् जुया: थ्व भाषाया लेखकपित जेलय् स्वथनेगु व सर्वस्व काय्‌गु ज्या मजुल ।

---

१. खड्गमान मल्ल, *'एकतन्त्र शासनया अन्ते झीगु साहित्य'*— नेपाल : दँ १, ल्या: ५ व ६ ।

२००७ साल माघ ५ गते "प्रजातन्त्र नेपाल रेडियो" स्थापना जुसांनिसें नेपाल भाषां नं समाचार प्रसारण यायगु यात। अथेहे २००८ सालं वीरगञ्जय् स्थापित जूगु नेपाल राष्ट्रिय विद्यापीठं नेपाल भाषायात शिक्षाया छगू वैकल्पिक माध्यम, अथेतुं वीद व प्रवेशिकानिसें विद्यालंकार तकया उपाधि 'थिसिस' च्वया: प्राप्त यायगु प्रबन्ध यानाविल। थुखेर नेपाली शिक्षा परिषदं इच्छाधीन विषयया रूपं नेपाल भाषायात पाठ्यक्रमय् तयाबिल। नेपाल सरकारया एस. एल. सी. परीक्षाय् नं भर्नाकूलर व Oriental Language Paper या रूपय् नेपाल भाषायागु पाठ्यक्रम स्वीकृत जुया: ने सं. १०७४ निसें परीक्षा बी दयकल।

ने. सं. १०६५ स सारनाथय् *धर्मोदय सभा* स्थापना जुया: ने सं. १०६७ कौलानिसें लय्लय् *धर्मोदय* पत्रिका पिहांवल। ने.सं. १०७० बछला गा: ४ स कलकत्ताय् *च्वसापासा* स्थापना जुया: नेपा: थ्यंक:वल। ने.सं. १०७१ चिल्ला गा: १ खुन्हु *नेपाल भाषा परिषद* नांगु साहित्यिक संस्था स्थापना जुल। अथेहे ने. सं. १०७१ बछलांनिसें *थौंकन्हे* (मासिक), ने.सं. १०७२ बसन्तंनिसें *नेपाल* (ऋतुपौ) व ने. सं. १०७३ बछलांनिसें *पासा* (पाक्षिक) प्रकाशित जुल। उबलय्या न्हापां न्हापांया भाषिक उत्साह व वातावरणया प्रतिनिधित्व याइगु छगू घटना खः— च्वासापासाया तत्वावधानय् ने सं १०७३ सिल्ला थ्व: (२००९ साल माघ ९, १० व ११ गते) बलय् स्वन्हुयंकं लाय्कुली जूगु "नेपाल भाषाया बृहत् साहित्य सम्मेलन"। साहित्यिक व भाषिक क्षेत्रय् थ्व उत्साह व जोश, थ्व प्रोत्साहन व उदारतां निदँ प्यदँतक नेपाल भाषाया पत्रपत्रिका, साहित्यिक - सांस्कृतिक संगठन, साहित्य सम्मेलन व गोष्ठी यें, सल व खपय् व्याप्त धा:सां ज्यू। भाषाभाषीतय् थ्व उत्साह व प्रशासनया थ्व उदारता ताईतक मच्वन, प्रतापी जुजु त्रिभुवन नापं नेपालय् दुहांवःगु *हिउपा:* वसन्तलया फागुन ३०, २०११ सालं स्वर्गवास जुसेंलि

नगकललिसें बुलुहुं लुकुबिया वनाच्वन। २००७ साल व २०१७ सालया दथुइ जूगु संक्रमणया निगू घटना थुमंके बहजू – छगू, २०१२ सालय् प्रकाशनय् वःगु २००६–२०११ सालया नेपाःया जनगणनाया प्रतिवेदन; मेगु, नेपाल भाषा परिषद्या वैठकय् २०१२ साल असार ११ गते खुन्हु भारतया नांजाःम्ह बौद्ध विद्वान् व लेखक भदन्त आनन्द कौशल्यायनजुं बियादीगु भाषण व उगु भाषणया सिलसिलाय् पूर्णप्रसाद ब्राम्हणं पिकाःगु एक *प्रतिवाद* (अखिल आधार संघ: काठमाडौं, १०१२, पृ. ८)। २००६ साल जेष्ठ १५ गते महोत्तरी बाहेक) पूर्वी नेपाःया जनगणना जुयाः २०११ साल १५ जेष्ठं पश्चिमी नेपाःया जनगणना सिधःगु प्रतिवेदन नेपाल सरकारया तथ्याङ्क विभागं २०१२ सालं प्रकाशनय् हल। व प्रतिवेदन कथं नेपाःया ८४,७३,४७८ जनसंख्याय् मातृभाषाया रूपय् ४०,१३,५६० (४८·७ %) सिनं व मेगु ११,११,५१७ (१६ %) सिनं द्वितीय भाषाया रूपय् नेपाली नवाः धकाः च्वयनातल। नेपाल भाषा मातृभाषाया रूपय् नवाइपि ३,८३,१८४ (४·७ %) व द्वितीय भाषाया रूपय् नवाइपि ६,२०५ म्ह च्वयनातल। थ्वयेर थ्व सरकारी प्रतिवेदन पिहांवःगु मेंखेर नेपाल भाषा परिषद्या वैठकय् कौशल्यायनजुं ववय् च्वखात थें नवानादीगु:

> *नेपाल भाषा छगू जीवित भाषा खः। नेपालया भाय् मध्ये प्रधान भाय् नेवाःभाय् खः। अले तिनि नेपाली भाय् वै। नेपाली भाय् हिन्दुस्थानया मेमेगु आर्य भाय्नाप सत्ती। हिन्दुस्थानया मेमेगु भाय्नाप नेपाली नं ल्हना वंसा उलि हानि ज्वी मखु गुलि नेवाः भाय् मदयावन धाःसा भाषातत्वज्ञतयत हनन ज्वी।*[१]

पूर्णप्रसाद ब्राम्हणया *प्रतिवाद* पिहांवल। थ्व विवादय् स्थानीय पत्रपत्रिकाय् टिकाटिप्पणी जुल। तर थ्व घटनां निगुलि भासय् सनाजूपि

१. *जन चेतना*, दँ २ ल्याः १२, गौ १५, २०१२ साल असार १२

बाय् श्रद्धा दुपिं साहित्यिक व भाषासेवीतय्गु दभुइ खाइसेच्वंगु सवा: स्व:ता थकल। देशया राजनैतिक स्थिति मूपुं वयाच्वंगु नेपाल भाषाया नाय तयुसं मचा:गुला खइमखु। भाषा सम्बन्धी विवाद तराईलय् गुलि तीव्रजु यावन उलि नेपा:गालय् मजू। तराईयापिं राजनीतिज्ञपिसं हिन्दीयात राष्ट्र भाषा याय्मा: धका: ने.सं. १०७६ स अपे डा. के. आई. सिंहया प्रधानमन्त्री कालय् ने.सं. १०७१ या शरद बलय् हिन्दी व नेपालीया पक्षपातितय्गु मूठभेद थें नेपा:गालय् मबलें मजू। नेपाल भाषायात थ:गु थाय् दय्मा: धका: बाय् स्थानीय प्रशासनया भाषा जुइमा: आदि सम्मन् ये नगरपालिकां माग या:गु खनेदु। सन् १९५६ फरवरी १२ खुन्हु नेपा:या सम्विधान जुजु महेन्द्रं घोषणा याना बिज्या:-बलय् नेपाली भाषा नेपा:या राष्ट्र भाषा ख:धका: किटय्याना: संवैधानिक स्थान बिसेंलि थ्व विवाद मन्त। अनंलि नेपाल भाषायात सरकारी स्तरय् नेवारी मधासें नेपाल भाषा धाय्केगु कुत: जुल, तर सफल मजू। सरकारी स्तरय् नेपाल भाषायात प्रचार, प्रसार व शिक्षाय् छुं प्रोत्साहन मदुसां थ्व भाषायात २००७ सालं लिपा २०२१ साल चैत्र मसान्ततक तप्यंक छुं प्रहार जूगु मदु। ने.सं. १०७७ सालं नेपाल आकदमी स्थापना जूबलय् नं थुकिया ऐनय्—

> *नेपाली भाषा र नेपाल भित्र बोलिने अन्य भाषा, साहित्य, कला, संस्कृति तथा ज्ञानविज्ञान सम्बन्धी विषयमा प्रवचन, गोष्ठी, विचार विमर्श, सम्मेलन, प्रदर्शनी आदिको आयोजना र प्रकाशन गर्ने गराउने*

धका: च्वयातगु दु। अकादमीं नेपाल भाषाया लागि छुं या:मया: व मेगुहे खँ जुल। अथेहे त्रिभुवन विश्व विद्यालयं ने.सं. १०८० निसें उच्च शिक्षाय् नेपाल भाषा कया: स्नातक तक याय् ज्यूगु, विशेषज्ञ-तयुसं दय्कूगु पाठ्यक्रम स्वीकार यानाबिल।

सफू प्रकाशनया छुं पक्ष

नेपाल भाषाय् गुलि नं सफू पिहांवल व २००७ साल लिपाहे धा:सां ज्यू । फुक याना: थ्व धलखय् ८१९ गू सफूया विवरण दु । उकी ६६ गू त्व:ता: मेगु ने सं. १०७० व वया लिपा पिहांव:गु ख: । ७७ दँया दुने नेपाल भाषाय् थुलि सफू वा थुलि जक सफू छु छु परिस्थितिइ पिहांवल धइगु खँय् न्हापांगु ५० दँया इतिहास च्वय् वनेधुंकल । २००७ साल लिपा नेपाल भाषाया सफू प्रकाशन प्यखल:या ल्हातिइ तुं च्वन ।—

1] साहित्यिक संगठन

2] फुटकर प्रकाशन

3] लेखक

4] दाता

नेपाल भाषाय् प्रकाशनया स्थिति विश्लेषण याना स्वय्गु अति आवश्यक । छाय्धा:सां अन्ततोगत्वा: प्रकाशन, प्रचार व प्रसारं जक भाषायात संरक्षण याय्फइ । झीगु भाषाया प्रकाशन स्थिति शोचनीय जक मखु निराशाजनक धाय्मा: । थ्व धल:या दुनेथ्यंक विवेचना याना स्वयाबलय् गुगु किपा खनेदत उकिया छगू पक्ष क्वय्या तथ्याङ्कं क्यनी —

८१९ गू सफुतिइ	लेखक थ:हे प्रकाशक जुया: पिका:गु सफू	९६ गू
	दातापिनि आर्थिक ग्वहालि दुगु सफू	२८४ गू
	(मुख्यत: धार्मिक)	३८० गू
ल्यंगु ४३९ गू सफुतिइ	विभिन्न प्रकाशकपिसं पिका:गु सफू	
	साहित्यिक संगठन-प्रकाशनं पिका:गु सफू	२०३ गू
	धर्मोदय सभां	३७ गू
	च्वसापासां	५५ गू
	नेपाल भाषा परिषदं	३३ गू

	श्रेष्ठ प्रकाशनं	२३ गू
२४ गू मेमेगु	साहित्यिक संगठनं	५५ गू
	'थौंकन्हे प्रकाशन' आदि २७ गू प्रकाशनं	४६ गू
ल्यंगु सफू	१२७ गू विविध प्रकाशकं	१८७ गू
		८१६ गू

थ्व धलखय् दुने स्व:सा नेपाल भाषाय् साहित्यिक, गैर साहित्यिक याना: ८१६ गू सफूया जम्मा २४२ प्रकाशन संघ-संस्थाया ल्या: खा:वइ। तर सफू प्रकाश या:गु ल्या: स्व:सा धर्मोदय सभा, चवसापासा, नेपाल भाषा परिषद्, श्रेष्ठ प्रकाशन, धर्मकीर्ति विहार बौद्ध अध्ययन गोष्ठी (१६ गू सफू), रत्न पुस्तक भण्डार (१३ गू सफू), हिमाञ्चल पुस्तक भवन (१० गू सफू) स्व:ता: मेगु गुगुं प्रकाशक भिगू सफूतक नं प्रकाशन या:गु खनेमदु। बहुसंख्यक प्रकाशकं छगूनिगू सफू बाय् प्यंगू न्याग् सफूतक पिका:गु खनेदु। थुकिं छु सीदु धा:सा सफू म्ह, प्रकाशक आपा: । तर दुग:क्वँय् बल्ला:पिं छम्ह नं मदु। थथे थीथी प्रकाशकया बाहुल्यं छु क्यं धा:सा नेपाल भाषा प्रकाशनय् आपालं शक्ति छिन्नभिन्न जुयाच्वंगु दु, एकत्रित जुया: छगूनिगू थिसिमिसि धा:गु प्रकाशक पिदनेगु अवस्थाय् नेपाल भाषाया नाय:, लेखक व प्रकाशक मदुनि। फुकसियां छपुहे लँ चूसां फुकं थ:थ:गु कथं वनाच्वन। अर्थ, व्यवस्थापन, छपाइ, बिक्री थ्व फुक पक्षय् नं यक्वं सुधार वइगु सम्भावना उबलय् तिनि दइ गबलय् थ्व छ्यालब्याल जुयाच्वंगु प्रकाशकीय स्रोत व शक्ति छुं छगू निगू गुथि, संघ, संस्थायात जक ल:ल्हाय् फइ गुगु गुथि, संघ, संस्थां अर्थ, छपाइ, व्यवस्थापनंनिसें विक्री पक्षतक स्वय् फइ। भ्वं व छपाइया मू थिके जूलिसे व्यवस्थापन व बिक्री पक्षय् गथे म्हंचाय्के फइ धइगु मस्वयक्कं सुख हे मदु। म्हंचाय्केगु ख:सा छम्ह छम्हसियां छगूनिगू सफू पिकया: "प्रकाशक" जुइगु ई थ्व मखुत।

नेपाल भाषाया सफूया प्रचार व प्रसार

न्यागू फर्माया मामुलिगु छगू सफू पिकायत छुं मखुसां १००० ति दां पाय्माः । यदि सफू पिकया: सन्दूकय् स्वथना तय्गु जक खःसा बाय् छेंदिइ पँचिना जक तय्गु खःसा सफू पिहांवःगु व मवःगुली छुं मपाः । थुलिमछि शिक्षित दुगु नेपाल भाषा समुदायया मांभासं सफू मचू धाइगु न्यनेबलय् अजुगति चाय्माःगु हे जुल । नेपाल भाषाया प्रचार व प्रसार पक्ष नं प्रकाशन पक्ष थेंहे निराशाजनक खनेदु । दसिकथं क्वय् बियागु तथ्याङ्क स्वयादिसँ—

८१९ गू सफुतिइ	स्वनिगलं पिहांवःगु सफू		७०९ गू
	यें पिहांवःगु	५६१ गू	
	यलं पिहांवःगु	१२१ गू	
	ख्वपं पिहांवःगु	२७ गू	
	स्वनिगलं पिने नेपाःया मेमेथासं पिहांवःगु		३१ गू
	भारतया विभिन्न थासं पिहांवःगु		५६ गू
	पिहांवःगु थाय् सीमदुगु		२३ गू
			८१९ गू

स्वनिगलं पिने नेपाःया मेमेथासं सफू पिहांवःगु थलः व सफूल्याः

ग्वत	११ गू
बुटवल	३ गू
विराटनगर	३ गू
तानसेन	२ गू
दक्व	२ गू
वलम्बु	२ गू
त्रिशूली	३ गू
भोजपुर	१ गू

थकेवा	१ गू
झापा	१ गू
थिमि	१ गू
धुलिखय:	१ गू
	३१ गू

थ्व धलखं बांलाक सीदु- नेपाल भाषाया प्रचार व प्रसार स्वनिगलय् उप्थः सीमित। म्ह आपा: याना: नेवा:तय्गु बस्ति नेपाल भर दु। तर थ्वहे नेपा:गालय् जक थ:गु ज्या सीमित यानां पिनेच्वंपिं नेवा:भाय् ल्हाइपिसं थ्व भाषाया प्रवाहं तापाना: मेमेगु भाय् नाला कायगु याना हयाच्वंगु दु। विशेषकथं पूर्व व पश्चिम पहाडया नेवा:तय्सं थ:गु भाय् ल्व:मंके धुंकल धा:सां ज्यू। उकिं सफू, पत्रपत्रिका पिकायगु जक मखु प्रचार व प्रसार यायगुली नं उलिहे ब: बीमा: थें च्वं।

सफूया ता व जि

छगू तथ्याङ्क कथं बेलायतं जक दँय् ३५,००० व अमेरिकां ३०,००० न्हूगु शीर्षकया सफू अंग्रेजी भासं पिहांव:। ज:लाख:ला भारतय् दँय् (सन् १९७५ स) अंग्रेजीं ४,८०० गू, हिन्दीं १,६६७ गू व मेमेगु भासं याना: १२,७०८ गू सफू पिहांव:। थुकिया तुलनाय् झीगु भाय् गन ... याना: याना स्वय् बहजू। खय् भासं थौंतकया थासा आ६लं पिदंगु सफू ७२०० गू व थौंने ३५० गू सफू खय् भासं पिहांवल धा:गु न्यनेदु। नेपाल भाषाय् गुलि दु उली नं ता व जि (Form and content Analysis) याना स्वय्बलय् थुकथंया तथ्याङ्क खनेदु —

सफूया ता

धार्मिक	३०५ गू	३७·२७·/·
लौकिक	५१४ गू	६२·७३·/·

सफूया जि- १ : धार्मिक

अनुवाद	९५ गू
मौलिक	२१० गू
	३०५ गू

बौद्ध	२८५ गू
शैव	२० गू

थुकथं धार्मिक सफूया बाहुल्य जूगुया मू कारण ख: थौंगु भाषाया उत्थानय् बौद्ध धर्मावलम्बीतय्गु त:धंगु देन। धार्मिक भावनां प्रेरित जुया: आपलं दातातय्सं थ:थितिया नामं दानदातव्यया रूपय् सफू पिकया: बौद्धधर्मया प्रचार व प्रसार याना: पुण्य कर्मय् यायत स्व:गु खनेदु।

सफूया जि- २ : लौकिक

- गैर साहित्यिक १३७ गू
- साहित्यिक ३४४ गू (४२·६१%)
  - गद्य १४९ गू
    - बाखं ५० गू
    - उपन्यास २४ गू
    - निबन्ध २३ गू
    - भाषा ३४ गू
    - समालोचना १८ गू
  - नाटक २८ गू
  - पद्य १६७ गू
- बाल साहित्य ३३ गू

थुकि यच्चुक सीदु- लौकिक ग्रन्थय् उप्व: साहित्यिक जक दु; साहित्यिकय् नं उप्व: पद्य अनंलि गद्य। गैर साहित्यिक व विविध खास याना: प्राविधिक विषयय्, चिन्तन, विवेचना व विश्लेषण प्रधानगु सफू दहे मदु धा:सां ज्यू धइगु खँ थ्वयाया धलखं क्यनी —

गैर साहित्यिक सफूया जि

यात्रा	२	गू
जीवनी	५	गू
स्मरण	१	गू
सामान्यज्ञान	१	गू
श्रद्धाञ्जली	१	गू
राजनीति	१	गू
गणित	१	गू
इतिहास	५	गू
पत्र	२	गू
नागरिक शास्त्र	१	गू
चिकित्सा	२	गू
घरेलु उद्योग	१	गू
रिपोर्ट, सूचि, नियम	५	गू
विविध	१०६	गू

विशेषज्ञतय् धापूकथं भाषाय् अभे प्राविधिक व विश्लेषण– चिन्तन प्रधान ग्रन्थ मदइगु भाषाया प्रयोग क्षेत्र सीमित जूगु जक मखु व भाषा-भाषीया व्यवहार प्राविधिक ज्या व चिन्तनया लागि थःगु भाय् मछ्यली-गुया नं चि खः। भारतय् पिहांवइगु नं ३२·/. सफू ला साहित्यिक जुयाच्वन। भीगु ८१६ गू सफुतिइ ३७·२७ /. धार्मिक जूसा ४२·६१·/. साहित्यिक खनेदु। गुगुं नं भाषा थौंया समाजयात ल्वःगु व्यावहारिक ज्याभः जुइत साहित्यिक व धार्मिक सफू जक दयां मचाः, प्राविधिक विषयय् सफू मदय्कं मगाः। थुखेपाखे भी लेखक व भाषाजवाःतय् ध्यान वंगु खनेमदु। भीगु भाय् व्यवहारया लागि योग्य याय्गु खःसा थुकियात व्यवहारय् मा गु फुकं अंग दुगु भाय् याय्गु स्वय्माल। नत्रसा कविता, कहानी, गल्प व धर्म व पुराणया भाःय् जुयाः थ्व भाय् व्यावहारिक जीवनं अथें तापापां न्हना वनी।

नेपाल भाषा सामुदायय् भाषिक चेतना

नेपाल थेजा:गु बहुजातीय व बहुभाषी अविकसित देशय् गुगुं भाय्या उन्नति व प्रगति स्वंगू खँय् च्वनी। छगू, व भाषा–समुदायया भाषिक चेतना व वया सामाजिक, शैक्षिक, आर्थिक व राजनैतिक अवस्था; निगू, अनया राज्यया भाषा नीति व स्वंगू गौण कथं मेमेगु भाषा-भाषीपिनि व भाय् प्रति दृष्टिकोण। थुकी दकलय् महत्वपूर्ण जुल भाषा समुदायया भाषिक चेतना व इमि सामान्य सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक अवस्था। नेपा:या मेमेगु जाति स्वया: नेवा:तय्गु शैक्षिक स्तर तच्वहे मजू। नेपा:थें ज्या:गु अविकसित व रूढ़िग्रस्त देशय् शिक्षा हे छगू आशाया ज: ख:। शिक्षाय् दकलय् उच्व: तल्लीन जातित मध्यय् नेवा:त छगू ख:। २०१४ सालय् प्रकाशित २००६।२०११ सालया *जनगणना प्रतिवेदन* अनुसार नेपाली मातृभाषा जूपिं १०,००० लय् ७ म्हस्यां अंग्रेजी भाय् स:सा नेपाल भाषा मातृभाषा जूपिं १०,००० लय् ६१ म्हस्यां अंग्रेजी स:। "यसबाट आधुनिक शिक्षामा सो मातृभाषा हुनेहरूको कति पहुच छ भन्ने स्पष्ट हुन गएको छ" धँगु तथ्याङ्क अधिकृतया धापू दु[१]। २०२८ सालया *जनगणना प्रतिवेदन* कथं ख्वँय् ३७%, यलय् २४ व भपय् २२%. साक्षर खनेदु। साक्षरताया दृष्टिकोणं नेवा: भाय् ल्हाइपिं नेपालय् आपालं प्रतिशत दु। सन् १९७१ स पिदंगु छगू अध्ययन अनुसार नेपा: देया ६,८५८ रजिष्टर्ड स्नातकत मध्यय् ३,७१६ यें, यल व ख्वप-यापिं कज खने दु।[२] अथेहें सन् १९६७ या राष्ट्रिय पंचायतया लागि स्नातक मतदातातय्गु जातीय विश्लेषण अनुसार ४,५७२ स्नातकत मध्यय्

---

१. नरकान्त अधिकारी, "मातृभाषा" *नेपालको जनगणना* (काठमाडौं: संख्या विभाग, २०१४), दोश्रो भाग, पौ ७१।

2. Hark Gurung, *Graduates in Nepal : A Diagnosetic Study* (Kathmandu; National Planning Commission, 1971).

१,३७० नेवा:त (३०·/·) थका: छ्थाय् उल्लेख जूगु दु। अथेहे प्रशासनय् उप-सचिव व उयां च्वय्या पदय्च्वंपिं १९७१ सनस जम्मा २८६ पदाधिकारी मध्यय् ९२ म्ह नेवा:त (३२·१६·/·) थका: नं च्वयात:गु दु।[१] मेमेगु क्षेत्र मध्यय् व्यापार व उद्योग, कला व कौशल, खेती, साहित्यिक–सांस्कृतिक गतिविधी नं नेवा:तय्गु देन दु।

थ्व फुक खया: नं थौं नेवा:त "अल्पसंख्यक जाति" धैगु संज्ञां विभूषित जुयाच्वंगु दु। छाय्धा:सा वि.सं. २०२८ सालया जनगणना अनुसार नेवा:भाय् ल्हाइपिं जम्मा ४,५४,६७८ म्ह (३·९४·/·) जक दु। थ्व जनगणनाया विषयय् विद्वानतय् छगू हे मत मदु। छगू दसि कथं डच अर्थशास्त्री डा. बीनहाकरया अनुसार नेपाली भाय् मातृभाषा दुपिं क्षेत्री-तय् १२·११ प्रतिशत व ब्राम्हणतय् ६·०५ प्रतिशत याना: १८ प्रतिशत दु।[२] ब्राम्हण व क्षेत्री बाहेक *मातृभाषाया रूपय्* नेपाली भाय् ल्हाइपिं नेपालय् मेपिं ख: कामि, दमाई, सार्कि, भाट, गाइने व धोबि। थुमि फुकंया जनसंख्या नेपालय् ६०,०६०,७६६ दइला (५२·४४ प्रतिशत) धैगु शका-उपशंका मेमेपिं विद्वानपिसं नं पिका:गु खनेदु।[३] दसि कथं स्वयम्भू-लाल श्रेष्ठजुया धापू थ्यना दिसँ —

---

1. Pashupati Shumshere J.B. Rana, *Nepal's Fourth Plan : A Critique* (Kathmandu: Yeti, 1971), p. 18; p. 20.
2. A. Beenhakker, *A Kaleidoscopic Circumspection of Development Planning with Contextual Reference to Nepal* (Rotterdam : University Press, 1975), p. 25.
3. Frederick H. Gaige, *Regionlism and National Unity in Nepal* (Delhi; Vikas, 1975), "The Politics of Language" pp. 108–125.

"वास्तवमा भनौं भने सरकारले लाखौं रूपियाँ खर्च गरी लिएको जनसंख्याको तथ्याङ्क अशुद्ध, भ्रमपूर्ण र पक्षपाती छ। खस वा गोर्खाली बाहेक अरू जातिको संख्या धेरै कम देखाइएको छ। बढ्तै देखाउने हो भने नेपाल भरका सबै नेपाली एक करोड जम्मै देखाए पनि के छ र ?"

नेवाःतय्सं थःत थम्हं म्हमस्यूगु हे इमिगु तःधंगु दुर्भाग्य। थःत थम्हं म्हसीकेगु छगू न्हाय्कं खः भाषा। "भाषा सेवा" या भावुकतां थौं नेवाःत, इमिगु जातीय स्वत्व, कला, संस्कृति, भाषा व साहित्य अले नेपाली समाजय् इमिगु स्थान ल्यनी मखु। थौंया लागि निता खँया आवश्यकता दु– थवं थः म्हसीकेगु अले थःगु अस्तित्वया लागि, थःगु भाय् व संस्कृतिया संरक्षणया लागि दववं पाय्नं फय्केगु मनोबल। थुलि याय्त नेवाःतय्के शिक्षा दु, साधन दु, जनवल दु, परिवेश दु। गुगुं जातिया अस्तित्व हे वया भाय् व संस्कृति खः। भाषा समुदायं भाषायात थःमनाय्कं भाय् म्वाय् फइमखु, जाति ल्यनी मखु, संस्कृति न्हना वनी। छाय्धाःसा निजामति नेवाय् मुखिया, खरदार व डिट्ठा पद ज्वंकाः १०४ दँ तक राणातय्सं थःत्यःतय्त बाहेक मेपिं नेवाःतय्त थहांवने मब्यूसां २००७ सालया क्रान्ति लिपा नेवाःतय्सं शिक्षा व प्रशासनया, भाषा व साहित्य, संस्कृति व कलाया विभिन्न क्षेत्रय् थःगु प्रतिभा बयनात्ं वेच्वंगु खः। ०७ साल न्हापा नेवाःतय्त क्षत्यलेत "कातर" जातया[१] कलंकया हाकलं ईका

---

१. म्हिगःम्हीग तिनि पुनरावृत्ति जुयाः पिहांवःगु छगू सफुली च्वयातःगु दु– "नगरकोटी भनेको निवार हुन्। निवार जात कांतर हुन्छ। जङ्गीमा जागिर खान नपाउँदा दुइ चार निवारले क्षेत्रीय वाहुन बसेका ठाउँमा गए र (बसे)। संगतले गरेर अलि अलि भूरा भएका हुन्।" (शिखरनाथ सुवेदी, *थरगोत्र प्रवरावली* वाराणसी : बाबू माधवप्रसाद शर्मा, प्रकाशक कृ. प. ढुंगाना, काठमाडौं, २०३३, पृ. ३७)

त:गु दुसा थौं म्हिग: "अल्पसंख्यक" तर शक्ति व सुविधां पुल्पुलय् जूपि वर्गय् थ्याकात:गु दु ।

नेवा:तसें थ:गु भाय् वा संस्कृतिया गुलि च्यूता त: धैगु न्ह्यस: राणाकालय् गुलि प्रासंगिक ख: थौं भन उप्व: खनेदु । थ्व विषय विवादास्पद ल थुकी मतभेद दुसां छम्ह् भुक्तभोगी भाषाजवा:या धापू न्यनादिसँ–

"थनया नेपाल भाषा-भाषी शैक्षिक, आर्थिक व सामाजिक क्षेत्रय् नेपालया मेमेगु जाति व वर्ग स्वया: क्वमह्यं सा नं थ:गु भाय् थकाय्-गुली उदासीन हे खनेदु । म्हुतुं धायूत मां भाय् धाइ, मां भाय् थकाये मा: धयागु कर्तव्यबोध नं मदुगु मखु तर उकिया निंति थ:गु गछें फक्व नं त्याग याय् मफु । नेपाल भाषा थकायेत सनाच्वंपि निम्ह् प्यम्ह् मनूत मदुगु मखु तर अमि इच्छा कथं न्ह्यज्यायूत अमि क्षमतां मबिउ । खासाया चालं हे थजुइमा नेपाल भाषा बुलुहुं थहां हे वनाच्वंगु दु धका:सां संतोष यायेगु सिवाय आ:यात मेगु छुं लँ मदुनि ।"[१]

ख:अवश्य ख: थौं थ्वनात:पिं नेपाल–भाषा–भाषीया तथ्याङ्क कया: उकी गुलिसनं नेवा:भायूया पत्र पत्रिका-सफू न्याना: थ्वनेगु धैगु स्व:सा भीगु मन तयूथाय् लँ मदु । अयूनं नेवा:तयूसं थ:गु भाषाप्रति उदासीन जुइगु सांस्कृतिक आत्महत्या यायगु थें जुइ धैगु खँ ध्वाथुइका: थौंकन्हय् ल्याय्म्हतसें नेपाल भाषा साहित्य, संस्कृति व कलाया उत्थान यायूत फुचा:गु याना ह:गुया दसि थाय् थासय् इलयूब्यलय् संस्था, संगठन ग्वसा: खल:, साहित्यिक मुनाया नामं कवि–साहित्य सम्मेलन यानावैच्वंगुलि बियाच्वंगु दु । दातातयूसं नं थ:गु गछें फक्व ग्वाहालि या:गु हे खनदु । नेपाल भाषाया साहित्यिक व सांस्कृतिक संघ-संस्था, संगठन, खल:, गुथि-मुना याना: ८४ गू दु । थ्व भाषिक बाय् सांस्कृतिक सजगताया चि मखु धाय् फइमखु । आवश्यकता जुया च्वन थ्व संघ-संस्था

---

१. फत्ते बहादुर सिंह, "निगूगु संस्करण भूमिका", *नेपाली बिहार* (निकोखुसि : १०९६) पौ ख-ग ।

व भाषा-समुदायया दथुइ सक्रीय तादात्म्य व नेतृत्वया स्वापू। दुग्य;गु समर्थन व थ्वया दथुइ सचेत नेतृत्वया अभावय् थ्व फुकं निस्क्रीय जुया: अथें ल:-फय्-निभाल मख:गु स्वांमा थें सिना वनी।[1]

राज्यया मिखाय् नेपाल भाषा

च्वय् उल्लेख यानागु फत्तेबहादुर सिंहजुया भूमिकाय् वय्कलं च्वयादिल--

"झीसं यदि कुत: या:सा मां भाय् थकायगुली अबले थें राजनैतिक बाधा मदु। ख: राज्यया पाखें नेपाल भाषाया प्रगतिया निंति थौं नं छुं ग्वहालि जूगु मखु। अथे धका: हालेगु नं झी हे कमजोरी थें जि ताया। थ: मां सेवा याय्गु कर्तव्य थ:गु ख: सुनां नं मया: धका: हाला च्वनालि झी मां भाय् थाहां वइ मखु। झी धर्म हे झीगु भाय् थकाय्गु झीगु भाला ख:। खला राज्यं नं उकी ग्वहालि अवश्य याय्हे मा:गु ख:।[2]

ख: "अबलय्थें राजनैतिक बाधा मदु।" अबलय्थें थौं *नेपाली–विहार* सफू जफत याना: छ्वय्का छ्वय्गु ज्या अधिकारिक तवरं मजू। नेपाल भाषां च्वय्वं राजकाजया मुद्दाय् लाका: सर्वस्व हरण व आजन्म कैदया सजाय मजू। तर थुली हे "संतोष याय्गु सिबाय् आ:यात छुं लँ मदुनि" धैगु सिंहजुया नैराश्यया सल्लाह जक ख:। ने.सं. १०७९ या संविधान व १०८२ या संविधानं नेपाली भाषायात राष्ट्रभाषाया स्थान ब्यूगु दु। थुकी सुनानं विवाद या:गु मदु, याय् फइगु थाय् नं मदु। तर राज्यया गुगुं अङ्गं अधिकारीक निर्णय याना: नेपा:या मेमेगु भाषा (थ्यं मथ्यं ६० गू)

---

१. स्वया दिसँ – *सितु* अङ्क २६ "सम्पादकीय" – "नेवा:भाय् थ्वया विकास"

२. फत्तेबहादुर सिंह– *नेपाली विहार* (निकोखुसी: १०६६), भूमिका पौ 'ख'।

या विषयय् छुं स्पष्ट नीतिया घोषणा आ:तक या:गु मदुनि। छुं नीति दुसा व प्रकाशनय् वय् मा:गु ख:। छुं स्पष्ट भाषा नीतिया घोषणा मयासें छक्व: छक्व: याना: राज्यया विभिन्न अङ्गं का:गु निर्णय छथाय् तया: स्वयबलय् भाषा नीति छु ख: धैगु थुइके फाली। तछ्याना:धाय्गु ख:सा नेपा:यां छगू भाय् त्व ता: मेगु फुकं भाय्यात Slow Poison नका: बुलुहुँ लेहुँथना छ्वयगु हे थनया भाषा नीति[1] ख:ला धैगु आशका याय्मा:गु मू-मूगु दसि छुं क्वय् स्वयादिसँ :

रेडियो नेपाल: २००७ साल माघ ५ गतेनिसें नेपाली लिसें अंग्रेजी, हिन्दी, नेपाल भाषां नं समाचार प्रसारण याय्गु यानावैच्वंगु। २०२२ वैशाख १ गतेनिसें नेवा:भाय्या "जीवन दबू" कार्यक्रम व हिन्दी व नेपाल भाषां समाचार प्रसारणया कार्यक्रम लिकाल। मेगु ट्रान्समीटर मव:तले 'मेगु उष्व: ज्यालगेजूगु कार्यक्रमयात थाय् बीत थ्व पला:तय्मा:गु ख:" धैगु स्पष्टिकरण थौं निराधार व ह्रास्यस्पद खनेदु।[2] थौं नेपाल रेडियो घन्टनघन्टा हिन्दी फिलिम म्ये जक मखु रक व बीट म्यूजिक प्रसारण याय्त ईदु, हिन्दी व अंग्रेजी विज्ञापन बिया: विदेशी सामानया बन्जा:तय् पैरबी याय्ज्यू, नेवा: भासं न्हि १० मिनेट ई मदु धैगु पत्या: जुइला? थ:गु देशय् हे नेवा:भाय् ल्हाइपि विदेशी जक मखु विदेशी स्वया: नं धवहूर्यपि जुल ला? थ्व "एकम् बैशाक" या निर्णयया विरोधय् नेपाल भाषा-भाषी जनतातसें त्वा: त्वा: व गांगामय् दच्छियंक वा: वा: पति गोष्ठी याना: थ:गु शिष्टगु प्रदर्शन यात। तर थौं १२ दँ तक नं रेडियो नेपालं न्हाय्पनय् चिकं तया: न्यनातुं च्वन।

नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान : नेपाली नापं *नेपा:या मेमेगु*

---

१ स्वयादिसँ-*सित* ४० या सम्पादकीय "हल हल फसिक्वा:" व अङ्क ४१ या सम्पादकीय "बल्ला: त्या:"

२. स्वयादिसँ *जनताया लिस: रेडियो नेपालयात,* (कान्तिपुर: ख्वसापासा, १०९८)।

भाय् 'साहित्य' कला व संस्कृतिया उत्थान व विकासया लागि स्थापना जूगु थ्व संस्थां थौं तक लिम्बु भाय्या छगू कोष व लेप्चा भाय्या छगू कोष पिकायगु त्व:ता: नेपा:या मेगु छुं भाय्या वा साहित्यया उत्थान व विकासया लागि छुं या:गु मदुनि। नेपालय् नेपाली भाय् ल्हाइपिं जक नेपा:मि मेमेपिं विदेशी धैगु धारणा प्रज्ञा स्वदस्यतय्सं जूसा धाय् मफु, नत्रसा नेपाली भाय् थेंतुं मेगु भाय्या उत्थान, मेगु साहित्यया सम्वर्धनया लागि प्रज्ञा प्रतिष्ठानं छुं मयाय् मा:गु मदु।

शिक्षा : प्राथमिकनिसें माध्यमिकथ्यंक : थ:गु मां भाय् ल्हयागु हे जूसां नेपा:या मचातय्सं फिदँतक *अनिवार्य रूपं* नेपाली ब्वने हे मा:। अंग्रेजी भाय् न्हय्दँतक *अनिवार्य रूपं* ब्वने मा:। संस्कृत निदँतक। संस्कृत ब्वनीपिंत ववंनिसें च्वय् (आचार्यथ्यंक) धेबा पुले म्वा:। ८ गू कक्षानिसें संस्कृत ब्वनेगु थ:गु हे प्रबन्ध दु। तर नेपाल भाषा व नेपा:या मेमेगु *जीवित भाषायात* ८ गू कक्षांनिसें १० गू कक्षातक (याने स्वदँया लागि) संस्कृत, अंग्रेजी, फ्रेन्च, रसियन, जर्मन, जापानी, पुर्तगाली, स्पानीश, चीनिया, हिन्दी, तिब्बती, उर्दू, अरबी व फारसी नापं २४ गू "इच्छाधीन विषय" मध्यय् छगू याना: १०० नम्बरया छगू पत्रया थाय् बियात:गु दु। थ्व जुल फीगु न्हूगु भाषा पाठ्यक्रमया सारांश। थ्व पाठ्यक्रम अनुसार नेवा:त जक मखु नेपालया जनसंख्याय् १३ लाखं मां भाय्या रूपय् नत्राइगु मैथिलीया नेपालय् वहे थाय् जुल गुगु विदेशी भाषा-फ्रेन्च, स्पानीश, अरबी व फारसीया ! नेपाली भाय् ल्हाइपिं जक नेपा:मि ख: मेगु भाय् ल्हाइपिं नेपा:मि ख:सां विदेशी थें ख: धैगु थ्व भाषा पाठ्यक्रमया सार धा:सां ज्यू।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय व उच्च शिक्षा : त्रिभुवन विश्वविद्यालयय् ने.सं. १०८० निसें नेपाल भाषा छगू विषय कथं कया: ब्वने दुगु ख:। अथेहेतुं नेपाली भर्नाकूलरया थासय् नेपाल भाषा नं काय् दु

मानात:गु । आ: "नेपाल भाषा भर्नाकूलर" धैगु हे मन्त । मुख्य विषयया रूपय् प्रमाणपत्र व डिप्लोमातक कया: ब्वने दुगु व्यवस्था ल्यं दया च्वन । एम. ए. स नं नेपाल भाषा तय्गु धका: नेपाल भाषाया बोर्ड अफ स्टडिज्यात पाठ्यक्रम दय्केत विश्वविद्यालयं उजं जुल । थ्व पाठ्यक्रम दय्का: नेपाल भाषा बोर्ड अफ स्टडिजं २०२६ सालय् पारित यात । समान स्तरीय जू मजू स्वय्त नेपाली, अंग्रेजी, हिन्दी व संस्कृतया बोर्ड अफ स्टडिज्या संयुक्त बैठक विक्रम सम्बत २०२६ आश्विन १६ गते तत्कालीन डीनया अध्यक्षताय् च्वना: थ्व पाठ्यक्रम स्तरीय जू धका: पास नं यात । न्ह्याइपुगु खँ छु धा:सा व बैठकय् नेपालीया विभागीय अध्यक्ष बैठक सिधै थे च्वंका: थ्यंक:वल । वयां लिपा जूगु आकाडेमिक कौंशिलय् नेपाल भाषां एम. ए ब्वंकेगु प्रस्ताव मव: । लिपा न्यना स्वयां नेपालीया विभागीय अध्यक्षं (आकाडेमिक कौंशिलया सदस्य नं) "नेवा: भासय् एम. ए. ले ब्वंके लोगु सफू हे मदुनि" धा:गुलि मव: धैगु खँ न्यना । थ्व जुल सरकार रूद्रराज पाण्डेया पालेया खँ ।[१] अनं डा. उप्रेतीं नं थौं-थौं कन्ह्य्-कन्ह्य् यायां प्यदँ फुकल । नेपाल भाषा एम.ए. स्तरय् ब्वने दइथका: विश्वविद्यालयं एम. ए. या पाठ्यक्रम तयार याके धुंका: पूरा च्यादँ लिपा म्हिग:म्हीग तिनि शोध प्रबन्ध च्वया: नेपाल भाषां एम. ए याय्त विश्वविद्यालयं स्वीकृति बिल ।

नेपाल भाषाया भविष्य

"राज्यया पाखें नेपाल भाषाया प्रगतिया निंति थौं नं छुं ग्वहालि जूगु मखु" धैगु ह्रानं लिसा कया: धाय् माली मखुत । उकें नेपाल भाषाया अस्तित्व व भविष्यया च्यूता:दुपिं न:स्यूपिं नेवा तय्गु न्ह्य:ने नियु लँ ल्यं दनि । छगु फुकं छगा, छथ्री, छथ्व: जुया: भाषा समुदाय पाखें दुग:ब्वंय् बल्ला:गु सफू-पत्र-पत्रिकाया प्रकाशन, वितरण

१. स्वयादिसँ--*सितु* अङ्क ३३ या सम्पादकीय "एम. ए. कक्षाय् नेपाल भाषा" ।

बिक्रि व प्रचारया ल्हापं व गुथिया व्यवस्था यायगु। मेगु लँ ख: थ:गु भायया अस्तित्व व भविष्यया संरक्षणया लागि राज्यं बीमा:गु सुविधा व अधिकारया लागि संगठित माग याय् फय्केगु। शक्ति सम्पन्न मनूतय् भाषाया खँय् छु अन्तर आशय दु धैगु छत्वा:चा खँ प्वला स्व:सा सीदइ।

२०३३ साल असारं राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानया तत्वावधानय् जूगु "नेपाली भाषा अधिगोष्ठी" स ब्यूगु विशेष-संबोधनय् तात्कालीन शिक्षा राज्य मन्त्रीजुं धैदीगु दु —

> "हाम्रो अभिप्राय के हुनु पर्‍यो भने *अधिकांश जनताको मातृ भाषा नेपाली नै हुनु पर्छ*। भविष्यको नेपालको लागि ३०/३४ प्रकारका भाषाभाषी नेपालमा छन्। हुन त धेरै कम संख्यामा तिनको आफ्नो लिपि छ। तर बोल्ने, उच्चारण गर्ने, संप्रेषण गर्ने सरकारको बिचार के हो, हाम्रो बिचार के छ भन्ने अभिव्यक्तिका माध्यम आदिका लागि उपयुक्त नेपाली भाषा हो। अरू जातीय वा स्थानीय भाषा, प्रान्तीय भाषाको ठाउँ उनीहरूको समाजमा छ र त्यस समाजमा नेपाली भाषा भिज्न पर्‍यो *तिनलाई नेपाली भाषामा परिणत गर्नु पर्‍यो*।[१]

हलू धासेंलि कुतिन्याय् मानिला ? थुलि तछ्याना: धयाब्युसेंलि नेपालय् भाषा नीति छु बाय् भाषा सम्बन्धी आन्तरिक आशय व अभिप्राय छु धैच्वने मानिला ? चन्द्रशम्शेरया जवल्हा: जुयावंपिं व थौंकन्हय्या भाषा नीतिया प्रतिपादकतय् दथुइ छु पात धाय् थाकु। छखे शक्तिसम्पन्न व्यक्तितय्सं कयाच्वंगु बल्ला: त्या: नीतिया थ्व अभिप्राय, मेखेर —

---

१. हर्कबहादुर गुरूङ्ग, "बिशेष संबोधन" *नेपाली भाषा अधिगोष्ठी* २०३३, संयोजक–चुडानाथ भट्टराय (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, २०३३), पौ १०।

":आला नेपाल भाषाभाषीत छ्यें छ्यें हे मचातेत नेवा भासं खँ ल्हासे पर्वतिया भासं खँ ल्हायेगु हे गौरव ताया च्वने धुंकल। नेपाल भाषाया थुलि अवनति जुल कि नेवातेसं हे नेवा भासं ल्याचा याये मसये धुंकल। थ यागु नेपाल भाषा भाषीतय्गु व्यवहार स्वये बले ला नेपाल भाषा "बी निभा" हे जुइ ला धैथें च्वना वल। थ्व यात हानं "लू निभा" याइपि दइतिनिला ?"[1]

---

१. कुल धर्मरत्न तुलाधर, 'नेपाल भाषाया बी निभा', *सित*, अङ्क ३१ (वर्षा १०८६), पौ ४८।

वय्क:या थ्व धापू वयां स्वीदँ न्ह्य: पिदंगु फत्तेबहादुरजुया *नेपाली विहार* (न्हापांगु १०५६) या भूमिकाया थ्व धापूनाप तया: स्वया दिसँ :

> "बरु जीं माया थन्या-थन्यापी सुपुत्र तक खनागु दु कि थ: मचातसें मातृ भाषां खं ल्हात धका, ज्यापु धका हक्का, नटुइ हे मखु धका अनेक तरह नं ल्याना, परबतिया भाषां हे खँ ल्हाकीगु। मानो नेवा माँ थयागु ज्यापुतसें हे जक ल्हाइगु। (पौ ६–१०)

फत्तेबहादुर सिंहजुया थ्व धापू वयां स्वीप्यदँ (सन् १६०५) न्ह्य:पिदंगु सिल्वाँ लेवीजुया थ्व धापूनाप दाना स्वयादिसँ :

> छगू पुस्ता निगू पुस्ता यायां नेवा:भाय् लिचिला वन अले वगु थाय् विजय या:पिगु भाय् परबतिया भासं कया यंकल।
>
> From generation to generation the Newari language loses ground to the benefit of Parbatiya, the language of the conquerers.
> (*Le Nepal*, Vol. I., p. 252).

थका: कुल धर्मरत्न थें नांजा:म्ह नेपाल भाषाया च्वमि शंका याना ह्या दिल। थ्व भावना व्यक्तिगत जक मखुला धैगु खँ नांदंम्ह समालोचक रत्नध्वज जोशीजुया उद्धरणं नं पुष्टि या: —

"गुबलें गुबलें कसी च्वना त्यानुलंका च्वनेबले न्याकु ह्वाकगु पं छपु बाकस छग व भया निपालय् स्वीम्हं मयाक मुनाच्वंपि देग बखुंत च्वला छि थाय्या लागी थथले वातुवां त्वाना च्वनिगु खनिबले नेपाल भाषा साहित्यया लेखक धापि नं थुजापि हे मखा धका थें च्वना वो। श्री ५ या सरकारं छको त्या कया धाय् थुंकल नेपाल अधिराज्यया दुने न्यागू लाख ति हे नेपाल भाषा खँ ल्हाइपि मदु। उलिया दुने आख ब्वंपि व उकिया नं बुने साहित्य रस काइपि गुलि हे दै। छथो चा मनू हे मखा। उकि मध्ये न थोचा थोचा मनू मुना पिने माघया ध्वांय् वयना, हरिनाम कया बोसां दुनें दुनें त्वायेगु नियतं मचात बथांबथां ल्हचोने तया वैपि भजन खलतसें थे व्यवहार याना जूगु खनिबले म्ह हे कुचुसे च्वना वो।"[1]

थ्वतेंं नेवा:भाय् ल्हाम्ह्गु, नेवा:भासं च्वय्गु व ब्वनेगु कुत: याय्गु, याकेगु मया:सा नेपाल भाषा "बी निभा:" जुइनला धैगु आशंका निराधार मखु। न नेवा:तय् थवं थवय् "थोचा थोचा मनू मुना पिने माघया ध्वांय् वयना दुनें दुनें त्वाय्गु नियतं मचात बथां बथां ल्हचोने तया वैपि भजन खलत" थें ८४ गू निष्क्रीय-प्राय: साहित्यिक-सांस्कृतिक संघ-संस्था व ८१६ गू सफूया १८० गू धे-धेचूगु प्रकाशक-

1. रत्नध्वज जोशी, "ख्वंनबु धार", *सितु*, अङ्क ३२ (शरद १०८६) पौ. २२।

प्रकाशनं श्व भाषायात "लू निभाः" ग्राय् फइ । नेवाःभाय्‌या अस्तित्व ल्यंकेत छगू योजनावद्ध कथं न्ह्याचिले माःगु दु । नेपाल भाषाया भविष्यया च्यूताः दु धैगु खःसा भीगु ८४ गू संघ-संस्था फुकं छप्पँ, छधी छध्व: जुइमाःगु दु । भीगु १८० गू प्रकाशनय् थरि थरि व श्व: श्व: जुयाः छिन्न भिन्न जुया च्वंगु संगठनात्मक, बौद्धिक, आर्थिक व जनशक्ति छथाय् मुनाः भाषा वयबय् स्वां व्हय्‌केत भीके दुगु भीसं फुगु चाःगु लः छथाय् मुनाः बी माल ।

थाय्‌मदु, ये
कछिंगुन्हि १०९७
अक्टोवर २६, १९७७

कमलप्रकाश मल्ल